

R.Bahar SONAM

ELAN EDİLMƏMİŞ MÜHARİBƏ
Qarabağ! **НЕОБЪЯВЛЕННАЯ**
ВОЙНА

90 ların acı səhifələri...

Sumqayıt hadisələri...

(Baş Prokurorluq arxivü,
sənədli-publisistik)

Öz mənafeyini düşünən Rəhbərlər... heç vaxt itirmirlər. Onlar həmişə öz şəxsi ambisiyalarını qazanmaq üçün, xalqın mənəvi və maddiyyətini qurban verirlər: Həm maddi, həm mənəvi cəhətdən dözülməz yaştılara məruz qalan xalqın itirdiklərini **ITİRƏN...** qaytara bilərmi? Əsrlər boyu hansı **FİRON...** qaytarıb ki?

XALQ...ı mənəvi cəhətdən məhv etmək – qorxu dumanında boğmaq, onu fiziki məhv etməkdir. Belə olduqda, nə zamansa mənəviyyatca güclü olan bir xalq, bir daha öncəkii kimi, **QÜDRƏTLİ** ola bilmir.

İ t i r d i k l e r i . . . n i i sə... QAYTARMIRLAR!

ARBS...

SƏHİFƏ ANASI

İşləyən şəhərin kəndi,
Goyneñ təcəllən bağınan bayı.
Uyar bir meməri, eridən təTİ.
Çağlayan göz yaşın şəhət anası.

Bakı, 2018

R.Bahar SONAM

Öz mənafeyini düşünən Rəhbərlər... heç vaxt itirmirlər. Onlar həmişə öz şəxsi ambisiyalarını qazanmaq üçün, xalqın mənəvi və maddiyətini qurban verirlər: Həm maddi, həm mənəvi cəhətdən dözülməz yaşantılara məruz qalan xalqın itirdiklərini **İTİRƏN...** qaytara bilərmi? Əsrlər boyu hansı **FİRON...** qaytarıb ki?

XALQ...ı mənəvi cəhətdən məhv etmək – qorxu dumanında boğmaq, onu fiziki məhv etməkdir. Belə olduqda, nə zamansa mənəviyyatca güclü olan bir xalq, bir daha öncəkii kimi, **QÜDRƏTLİ** ola bilmir.

İ t i r d i k l e r i . . . n i i sə... QAYTARMIRLAR!

ARBS...

ELAN OLUNMAMİŞ MÜHARİBƏ

Sumqayıt hadisələri...

ELAN EDİLMƏMİŞ MÜHARİBƏ Qarabağ! НЕОБЪЯВЛЕННАЯ ВІЙНА

90ların acı səhifələri...

Sumqayıt hadisələri...

(Baş Prokurorluq arxivisi,
sənədli-publisistik)

ŞAHIT ANASI

İstiləcəm və kederin kış,
Göyner hərbiərin başının başı.
Ovur hərbi təmiri, erikər taşı,
Çağlayan göz yaşın şəhət anası.

ELAN EDİLMƏMİŞ MÜHARİBƏ

Azərbaycanlıların Ermənistandan qovulması faciəli olmuşdur:

- xəstəxanada həkimlər tərəfindən 2 nəfər öldürülmüşdür;
- tibbi yardım göstərilməməsinə görə 3 nəfər vəfat etmişdir;
- işgəncə zamanı 35 adam öldürülmüşdür;
- döyülmə nəticəsində 41 adam vəfat etmişdir;
- 11 adam diri-diriyandırılmışdır;
- işgəncədən sonra 2 adamin başı kəsilmişdir;
- 4 adam öldürülmüş və yandırılmışdır;
- 1 adam asılmışdır;
- 3 adamı suda boğmuşlar;
- 7 adamı maşın basmışdır;
- odlu silahla 16 adam öldürülmüşdür;
- qaçmaqla xilas olmağa çalışarkən dağlarda 49 adam dommuşdur;
- 8 adam oğurlanmış və xəbərsiz itkin düşmüşdür;
- 1 adam elektrik cərəyanı ilə öldürülmüşdür;
- nəqliyyatda və digər hadisələrdə 22 nəfər öldürülmüşdür;
- 1 adam intiharla həyatına qəsd etmişdir;
- əsəb sarsıntısı nəticəsində 10 adam, o cümlədən bir nəfər hamilə qadın infarktdan dünyasını dəyişmişdir. Cəmi 216 adam, o cümlədən 57 qadın, 5 südəmər körpə və 18 müxtəlif yaşlı uşaq öldürülmüşdür.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PROKURORLUĞUNUN MƏLUMATLARINDAN

8 min kvadrat kilometr torpağı əhatə edən 172 azərbayanlı kəndi erməni millətçilərinin qəniməti olmuşdur.

Durğunluq dövrünün «bolluğu» ilə pozulmuş cəmiyyətimiz müharibənin nə olduğunu unutmuşdu. Müharibəni biz rahat mənzildə çay süfrəsi arxasında oturaraq izləyirdik. Ekranda Vyetnam cəngəllikləri, əfqan dağ ətəkləri, Yaxın Şərqiñ səhraları canlandırıldı.

Bih növbəti informasiyadan qəzəblənərək və ya sevinərək adı işlərimizə dönürdük.

Bizdə sülh adamı psixologiyası vardı. Tarixin dərsləri faydasız olmur. Biz yenə də əmin idik ki, nəsə baş versə, «... Az qan tökməklə, güclü zərbə ilə düşmən torpağında düşmənə qalib gələrik».

Biz yenidən buna görə əziyyət çəkməli olduq. Düzdür, bu dəfə düşmənin çox sürətli hücumu yox idi. Bir həftə ərzində ölkənin ərazisinin üçdə biri itirilməmişdi.

Lakin atəş günü-gündən güclənir, qurbanların sayı artır, yüz minlərlə sarsılmış adam doğma ocaqları tərk edir və sərgərdanlığı üz tuturdular. Qan çay kimi axırdı. Bu isə o demək idi ki, «müharibə» sözü aşkar səsləndirilənə qədər, Sovet İttifaqı ərazisində müharibə gedirdi.

Bu və digər keçmişdə qalmış müharibənin bir ümumi əlaməti vardı - o, elan edilməmiş müharibə idi. Müharibənin dinc dövr anlayışına tətbiq edilməyən öz qanunları var. ABŞ-da Perl-Harberdən

sonra yaponlar tərk-silah edildilər. Fransada ikinci dünya müharibəsinin başlanğıcında almanlar tərk-silah edilib nəzarətdə saxlanıldılar. Sovet almanları da əziyyət çəkməli oldular. Bu ədalətsizlik idi, dəhşət idi, lakin bu belə idi, çünkü müharibənin öz məntiqi var. Kim müharibənin vəhşiliklərindən və dəhşətlərindən qaçmaq istəyirsə, bütün qüvvələrlə müharibənin alovlanması mane olmalıdır. Bu barədə digər resept yoxdur. SSRİ-də hazırlı vətəndaş müharibəsi Zaqafqaziyada başlandı. Onun üçün səbəb rolunu Ermənistən Azərbaycan ərazisinə - Dağlıq Qarabağa ərazi iddiası oynadı.

Aldanılmaq arzusunda olan adamı aldatmaq çox asandır. Ehtimal ki, ona görə də ölkənin ali rəhbərliyi Qarabağ hərəkatının şovinist demokratik ibarələr pərdəsi arxasında onun istilaçı mahiyyətini görə bilmədilər. Bu da həm Zaqafqaziyada, həm də bütün ölkədə millətçiliyin çiçəklənməsinə kömək etdi.

Bu mahiyyəti başa düşmək isə çətin deyildi: Yerevandan rəhbərlik edilən və yönəldilən Qarabağ hərəkatının əsas şəhəri Miassum! - Birləşmə! - Ayrılma (Anşlyus)! idi. Lakin Anşlyus müharibə deməkdir.

Məhz Hitler Almaniyasının Avstriyani birləşdirməsindən (qəsb etməsindən), Anşlyusdan sonra İkinci Dünya Müharibəsi başlandı. Sudet almanlarının taleyinə görə narahatlıq isə Çexoslovakianın işgalinə səbəb oldu... Hükum edən tərəfin şəhərləri və arqumentləri bizim halda da demək olar ki, üst-üstə düşürdü. Münhenin göstərdiyi kimi, təcavüzkarın «sakitləşdirilməsi» siyasəti yaxşı bir şeyə götürüb çıxarmır.

O, yenə də təkrarlanır.

MÜQƏDDİMƏ

1988-1990-cı illərdə özlərini kommunist və ya Ermənistan Ali Sovetinə yaxınlarda keçirilən seçkilərdən sonra demokrat adlandıran erməni liderlərinin hərəkəti, yalnız təsadüfi epizod ola bilərmi? Tarixə müraciət edək.

O, aydın göstərir ki, Ermənistana rəhbərlik edərkən burjualar, kommunistlər və «demokratlar» qonşu torpaqlarını həzm-rabedən keçirmək arzusunda riqqətli yekdillik nümayiş etdirirlər. Beləliklə, işin mahiyyəti bu və ya digər hakim partyanın adında deyil, onların siyasetində - milli şovinist mahiyyətindədir. O bu gün başlamamışdır. Erməni milli hərəkatı dərin köklərə malikdir və əsrlər ərzində erməni ruhaniləri tərəfindən onlara rəhbərlik edilmiş və istiqamətləndirilmişdir.

1892-ci ildən isə onlar «Daşnakşüyun» Partiyası tərəfindən istiqamətləndirilir. Bu partyanın birinci qurultayı 1892-ci ildə keçirilmişdir.

Keçən əsrin sonlarının arxivindən olan sənədlər (SSRİ Mərkəzi Dövlət Arxivinin Respublikalar Şöbəsi, f. 102, s. 253, x.r. 280, ss.1-12 üz) sübut edir ki, «Daşnakşüyun» Partiyasının məqsədi azad hakimiyyətli demokratik respublika yaratmaqdır. Məqsədə çatma üsulları aşağıdakılardır: 1) silahlı üsyən; 2) ərazi də yaşıyan təkcə erməniləri deyil, digərlərini də intensiv inqilablaşdırma;

3) ermənlərin silahlandırılması və təşkili; 4) terror, rəsmi şəxslərin və müəssisələrin iflas edilməsi». Zaqqafqaziyadakı ha-

disələr haqqında əsrin başlığındakı arxiv materiallarını və ya tarixi ədəbiyyatı öyrənən vaxtı ötən günlərin hadisələrinin bugünkü gerçəklilikdə qəribə uyğunluğu aşkarə çıxır. «Böyük azad Ermənistan» yaradılması ideyasını rəhbər tutaraq daşnaksakanlar tərəfindən 1908-ci ildə 100 minlik ordu yaradılmışdı. Toplanış dövründə əsgərlər hər ay 30 rubl məvacib alırdılar, bütövlükdə isə ordunun saxlanmasına 10 milyon rubl xərclənmişdi. Qafqazdakı həmin qədim hadisələrin müasirinin qeyd etdiyi kimi «... ermənilər müsəlmanlara qarşı öz gizli ədavətlərini gizlədə bilmirdilər. Müsəlmanların böyük bir hissəsi qırılıb-çatılmışdı, ərazinin bir hissəsi onlardan azad edilmiş, digər hissə isə ayrılmışdı.

... Hər bir daşnakın ilk borcu - həm zahiri, həm də daxili cəhətdən tam konspirasiya olunmaq və qeyd edilən hər şey barədə rəisə məlumat çatdırmaq idi. Bu qaydanın pozulmasına və icra edilməməsinə görə hər kəsi terror gözləyirdi.

... Təkcə digər millətlərə mənsub olan şəxsləri deyil, ermənilərin özlərini də soyan və öldürən quldur dəstələri formalaşdırmağa başladılar. Bütün 1907-ci il hər yerdə «Daşnakşüyun» Partiyasının qərarı ilə çoxlu sayda ermənilərin qətlə yetirilməsi ilə əlamətdar olmuşdur. Daşnakların təşviqatı daimi riyakarlıqla fərqlənir, ermənilər üçün milli çalarla, digərləri üçün - ümumi socialist baxışlarla aparılır.

... Kilsə əmlakinin zorla alınması ilə «Daşnakşüyun» hər yerdə inqilabi hərəkatın güclənməsinə diqqət yetirərək həm Rusiya, həm də Türkiyə ilə müharibəyə başlamaq üçün partiya üzrə əmr verdi. Qafqazda uğursuz və kütləvi açıq silahlı üsyandan və eyni

zamanda Rusiya daxilində iğtişaşlar yatırıldıqdan sonra «Daşnaksütyun» sakitləşdi, öz daxilində daşnakların riyakar inandırmalarına uymayan, daşnaklara dövlətin düşməni kimi ayıq gözlə baxan hökumət rəsmilərinin gizli döyülməsində rəhmsiz fəaliyyətlərini intensiv surətdə aparmağa başladı. Çoxlu hakimiyyət nümayəndələri daşnaklar tərəfindən o dərəcəyə qədər aldadılıblar ki, indi də «Daşnaksütyun»un arxasında gedirlər.

Həqiqətən 80 il bundan qabaq qraf Voronsov-Daşkov tərəfindən söylənən nəticələr öncəgörməyə çevrilmişdir: «Hazırda erməni əhalisi üçün sərr deyil ki, erməni-tatar qırğınında görkəmli rol oynayan «Daşnaksütyun» öz vacibliyinin sübutu üçün çox vaxt təmiz təxribatçı hərəkətlərə üz tutmuşlar.

Qonşu tatar kəndinə «fidai» quldur dəstələrinin taktiki hücumları, şübhəsiz, nəticəsiz olmamış, müdafiə olunanlar, öz növbəsində ermənilər qarşısında borclu qalmamışlar. «Daşnaksütyun»un bu cəhdidi, adətən, gələcəkdə muxtar Ermənistən yaratmaq üçün yaxşı zəmin hazırlamaq məqsədi ilə təkcə erməni əhalisindən ibarət çox və ya az əhəmiyyətli ərazilər yaratmaq niyyəti ilə izah edilir (general-adyutant qraf Voronsov-Daşkovun Qafqaz diyarının idarə edilməsi üzrə xilaskar qeydi», s.12)). Heç nə izsiz ötüşmür: tarix daşnaklarla qəzəbli zarafat etdi, onların Rusiyada cəzasızlığı, Qafqaz xalqlarına qarşı silahlı qurumların tətbiqi və bu siyasetlə razı olmayanlara qarşı terror, Birinci Dünya müharibəsi başlanandan sonra Türkiyədə təkrarlandığından daşnakların deyil, erməni xalqının faciəsinə gətirib çıxardı. Türkiyə nizami qoşunu başkəsənlər dəstəsini asanca dağıdı, nəticədə təkcə on-

lar deyil, həm də onların girovuna çevrilmiş dinc sakinlər zərər çəkdilər. Türkiyə erməni əhalisinin qalıqları hara gəldi qaçaraq bütün dünya üzrə diaspora qarışdır. O vaxtdan başlayaraq erməni tərəfi Türkiyəni erməni xalqının genosidində günahlandırır (qeyd edək ki, bu, Ermənistənə hazırlı rəsmilərinə fəal suərtə Türkiyədə kommersiya və diplomatik tərəfdaşlar axtarmağa və tapmağa mane olmur).

50-ci illərin sonunda Yerevanda genosid qurbanlarına əzəmətli Memorial ucaldılmışdır ki, o da təntənəli üzr mərasimlərinin episentrinə çevrilmişdir. İntiqama çağırın qanlar haqqında yaddaşı, ağrını belə bəsləyir, inkişaf etdirirlər.

Bu hissələr harada mümkündürsə, hər cür qızışdırıllır. 1990-cı ildə erməni lobbiçiləri ABŞ Senatında 1915-ci il genosidi barədə qərar almağa çalışdır, lakin senat bu təklifi rədd etdi. Amma əzabkeş məzəlum Ermənistən haqqında mif hələ də qalmaqdadır. Ona görə də tarixi ekskursiyasız ötüşmək olmur.

Zaqafqaziyənin Rusiyaya birləşdirilməsi anında hazırlı Ermənistən, Gürcüstan və Azərbaycan ərazilərində yalnız yarım milyon erməni yaşayırırdı. Millətlərarası toqquşmalar üzündən əsərin başlangıcında İrandan və Türkiyədən daha yarım milyon erməni bu ərazilərə köçürüldü və bu proses davam etdi, repatriantların (mühacirlərin) son əhəmiyyətli dalğası artıq bizim əsrin (XX əsr) əllinci illərində baş verdi. Bütün bu zaman ərzində erməni milli siyasetinin məhək daşı kimi qonşu xalqların torpaqlarında ermənilərin yayılması və həmin xalqların tədricən sixişdirilması haqqında məsələ olmuşdur.

Yalnız bəzi faktlara müraciət edək.

«Daşnakların Ermənistən respublikası müttəfiqlərindən, 1918-ci ildə İrəvan quberniyasının hissəsi kimi ondan qoparılmış Qars vilayətini və i. aldlar və ərazilərini 17.500 ingilis kvadrat milinə çatdırıldılar. Əhalinin sayı

1.510.0 nəfər oldu (795.000 erməni, 575.000 müsəlman, 140.000 digər millətlər). Bununla razılaşmayan daşnaklar Gürçüstanın tərkibinə daxil edilmiş Ahalkələk və Borçalıya,

Azərbaycanın tərkibinə daxil olan Qarabağ, Naxçıvan diyarına və böyük Yelizavetpol quberniyasının cənub hissəsinə iddia irəli sürdülər. Zor gücünə həmin əraziləri özünə birləşdirmək cəhdleri (Zaqafqaziyanın ingilis istilası dövründə) Gürcüstanla müharibəyə və Azərbaycanla uzun müddət davam edən qanlı müharibəyə səbəb oldu, nticədə mübahisəli rayonların əhalisi 10-30% azaldı və bir sira yaşayış məntəqələri sözün hərfi mənasında yer üzündən silindi» - bu hadisələr barəsində 1926-ci ildə nəşr edilmiş Böyük Sovet Ensiklopediyası məlumat verir. Lakin bu açı dərs az olmuşdur.

1920-ci ildə İngiltərənin Ermənistana marağı itən vaxtı onun ərazisi haqqında məsələ Millətlər Liqasının Ali Şurasının tapşırığı ilə ABŞ Prezidenti Vilsonun baxışına verilir.

Cənab Vilson böyük alicənablılıq göstərərək Ermənistana sahil xətti 150 mil olan, ümumi sahəsi

30.0 kvadrat millik böyük ərazini - Ərzurum və Trapezund vilayətlərinin böyük bir hissəsini, eləcə də Bitlis və Van vilayətlərinin hamısını ayırmışdır. Eyni zamanda, Amerika senatorları on-

lara xas olan praktisizm nümayiş etdirərək əksər səslə Amerikaya lazım olmayan mandatdan imtina etdilər.

Sovet hakimiyyətinin qurulması ilə regionda vəziyyət stabillaşmışdır. Lakin ərazi iddialarının təzahürü üçün istənilən imkandan erməni rəhbərləri - indi artıq kommunistlər istifadə etməyi davam etdirirdilər. Büyük Vətən müharibəsindən dərhal sonra Ermənistən KP (b) MK-nın katibi Arutyunov Respublikanın MK və XKS-i adından ÜKP (b) MK-na DQMV-nin Ermənistən SSR-in tərkibinə verilməsi xahişi ilə müraciət edir. O zaman keçmiş AKP (b) MK-nın katibi M.D. Bağırov ironiyasız olaraq DQMV-nin (Şuşa rayonu daxil olmadan) verilməsinə razılıq cavabı verdi və Ermənistən, Gürcüstan SSR və Dağıstan MSSR-ə, əsasən azərbaycanlıların yaşadıqları bir sıra rayonların Azərbaycan verilməsi haqqında «qarşılıqlı iddia» irəli sürdü. Bununla da Arutyunovun qaldırdığı məsələ ləğv olundu. Lakin iştahanı təmin etmək üçün digər imkan qalmışdı.

O, əlbəttə, az effektli idi, lakin ondan üz çevirməyə dəyməzdidi. Ondan üz çevirmədilər. Azərbaycanlıların on illərlə Ermənistəndən məqsədyönlü sixışdırılması getdi.

70 il əvvəl müasir Ermənistən ərazisində yarım milyondan artıq azərbaycanlı yaşayırırdı, lakin millətlərarası ədəvətin bacarıqla qızışdırılması öz işini görürdü və Ermənistən şəhərlərində yaşayan azərbaycanlılar ilk olaraq bu əraziləri tərk etdilər. Ermənistən hər ilin 24 aprelində genosid günü qeyd edirdi və o vaxt küçədə Azərbaycan dilində sözləndirilən hər bir söz sahibinin hə-

yati bahasına başa gələ bilərdi. Ermənistan şəhərləri monomillətə çevrildilər.

Lakin torpaqla bağlı adamları - bu ərazidə yaşayış və bu torpağı öz təri və qanı ilə suvarmış azərbaycanlı kəndliləri torpaqdan qovmaq çətin idi, bunun üçün xüsusi tədbirlər tətbiq edilirdi.

1948-ci ildə Mikoyan və Beriyanın vasitəciliyi ilə Stalinlə danışıqlara girən erməni millətçiləri 100 min azərbaycanlı Ermenistandan Qazaxistana və Azərbaycana deportasiya etdilər və onların torpaqlarına erməni mühacirlərini yerləşdirdilər.

Bu aksiyanın uğurla həyata keçirilməsindən sonra sıxışdırılma az nəzərə çarpsa da, daim və dinməz surətdə davam edirdi. Başqa vaxtlar «ədəb qaydalarını gözləyirdilər». Hazırkı münaqişənin başlanması ilə hətta bu görüntüyə də əməl etməyi dayandırdılar.

QOVULMA

Ermənistandan ilk qaçqınlar Azərbaycanda artıq 1988-ci ilin fevralının ortalarında peydə oldular. Döyülmüş, qorxudulmuş, köməksiz qalmış adamlar bilmirdilər ki, nə etsinlər: axı onlar sadəcə təhqir edilməmişdilər, onlar fiziki divan təhlükəsi altında əsrlərlə onlar üçün doğma olmuş torpaqlardan qovulmuşdular. Bu axını gücləndirmək üçün qan tökülməsi lazımdı. 24 fevralda Stepanakert-Ağdam şəosesində qan töküldü, ilk qurbanlar iki azərbaycanlı gənci oldu. 28 fevralda Azərbaycan xalqı və hökuməti tərəfindən pislənilən və məhkum edilən Sumqayıt faciəsi baş verdi. Mərkəzi mətbuat hətta məhkəmədən sonra belə Sumqayıt hadisələrində aparıcı əsas şəxslərdən biri olan, 1959-cu ildə Sumqayıtda fəhlə ailəsində doğulan, milliyyətcə erməni olan Qriqoryan Eduard Robertoviç faktı üzərindən sükutla keçdi. Onun iki qardaşı məhkum edilmişdi. Özü isə 1979, 1981, 1982-ci illərdə üst-üstə 9 il, 2 ay və 13 gün azadlıqdan məhrum edilmişdi. Cinayətkarın həmyoldaşlarının və qurbanlarının bəzi ifadələri:

- Məmmədovun (bandanın üzvü) ifadələri: «Edik Qriqoryan izdihamın ortasında dayanmışdı.

Başqaları kimi o da «Qarabağ bizimdir!» qışqırırdı Qışqırıqlar kəsilən kimi Qriqoryan «Arxmaxca» komandasını verdi».

- İsayev (bandanın üzvü): «...Məclumyanların mənzilinin qapısını sindiraraq ora daxil olduq.

Otaqda bir qız vardı. Qriqoryan Edik onu zorlamağa başladı... Sonra Elik mənə yaxınlaşdı və kürəyimdən itələyərək dedi:

«Get, sən də yoxla...». Əvvəllər Qriqoryan haqqında susurdum.., onun İttifaqın bütün koloniyalarında adamları var, yerin altında olsan da tapıb öldürərlər».

- L.Məclumyan (zərərçəkmiş): «... Mən şüurumu itirdim. Gözümüz açanda üzərimdə uzanan adam gördüm, sonra bildim ki, bu Eduard Qriqoryandır... Onun qolunda «Rima» və ya «Rita» döymə yazısı var (Qriqoryanın qolunda «Rita» döymə yazısı var)».

- K.Məclumyan (zərərçəkmiş): « Qriqoryan sımmış stul ayağı ilə anama zərbə endirdi. Özünün bütün xarici əlamətlərinə və xarakterik cəhətlərinə görə o mənə ləzgiləri xatırlatdı».

Digər mənzildə Qriqoryan balta ilə Petrosyana qulaylandı, lakin o, cinayətkara mane olmayı bacardı və hər halda, zərbədən yerə yixildi. Petrosyanı o, xilas etdi ki, Qriqoryan onu ölmüş hesab etmişdi və üzləşmədə zərərçəkən cinayətkarını tanıdı.

Üzləşmənin videoyazısından:

İsayev-Qriqoryana: «Sən özün mənə dedin ki, 28 fevral günü Allahın özü tərəfindən sənə göndərilib. Uğurun özü səni tapdı». Qriqoryan özündən çıxır və qışqırır: «Nə üçün mən səni yedirdim?...»

Qriqoryan və onun bandasının üzvləri məhkum edilmişdir, Emma Qriqoryanın bandasının törətdiyi qətlər faktı üzrə iş isə məhkəmə tərəfindən əlavə araşdırma icraatı üçün göndərılmışdır.

Lakin başlıca iş edilmişdir - millətçilər bu faciədən maksimum fayda götürdülər. Hadisələr dönməz xarakter aldı. Sonralar qaçqınlar axını gücləndi. O öz apogeyinə Ermənistanda hakimiyət və qudlular tərəfindən həyata keçirilən yeni parlaq aksiyalar

ELAN OLUNMAMIŞ MÜHARİBƏ Sumqayıt hadisələri...

vaxtı çatdı. 1988-ci ilin sonu yaxınlaşırırdı. Mərkəzin hadisələrə təsir etmək qabiliyyətsizliyi artıq tamamilə aydın idi. Qanunu ayaqlayanların cəzalandırılmaması hər şeyə icazə verilmə hiss-lərini doğurdu (həm də tamamilə real surətdə). Bax bu da erməni intelgensiyasının çıçayı adlandırılın, Ermənistən Elmlər Akademiyasının müxbir üzvü Rəfael Kazaryanın Yerevanın Teatr meydənindən çoxminlik mitinqdə çıxış edərək birbaşa açıqcasına dediklərindən: «Son on illiklər ərzində bizə ilk dəfə Ermənistəni təmizləmək üçün unikal (nadir) bir imkan verilmişdir».

Lügətin nəzakətliliyinə diqqət yetirin!

«Təmizləmək...» Burada Ribbentropu və qaz sobalarını xatırlamamaq olmur.

Həm də bu bəyanat gerçəkliyi əks etdirirdi. Erməni qudluları Sovet hakimiyyəti və Ermənistən Kommunist Partiyası nümayəndələri ilə birlikdə Ermənistən müdafisiz və silahsız azərbaycanlı əhalisinə qarşı talançılıq və banditizm aksiyaları həyata keçirdilər. Evlərə soxularaq öldürdülər, zorladılar, uşaqların burunlarını və qulaqlarını kəsdilər, əllərinə düşən hər şeyi alt-üst etdilər... Sağ qalanları qışda dağlara, çox vaxt da paltarsız, qovaraq dedilər:

«Ermənistəndən rədd olun, lənətə gəlmış türklər!» Vəhşilərin törətdikləri minlərlə dəhşətli epizodlardan ikisini nümunə kimi təqdim edirik...

26 noyabr 1988-ci ildə Zəngibasar rayonunun Nizami kənd sakini Mehdiyev Sabir öz oğlu İsgəndər və Bakı sakini Artaş Manasyanla birlikdə maşınla kənddən çıxmışlar. Sevan gölünün yanındaki yolda onların yolunu saqqallılar yük maşını ilə kəşmişlər.

Ata və oğulu maşından zorla çıxaran erməni quldurları maşını axtarmış və orada olan 3800 rublu, 5000 rubl məbləğində istiqraz vərəqlərini və 14 min rublluq əmanət kitabçasını götürmüş, maşını yandırmış və ata-oğulu döyməyə başlamışlar. Onları şüurları itənədək metal çubuqlarla və daşla döymüşlər. Quldurlar onları ölmüş bilib meyitlərini yola atmışlar.

İşgəndər hadisəni belə xatırlayır:

- Gözümü açanda gördüm ki, xəstəxanada yatram. Atam da yanımda uzanmışdı. Bizi çoxlu adam əhatə etmişdi, bizə baxıb güllümsəyirdilər. Qalxmaq istədiyim vaxtı kimsə butulka ilə başına vurub dedi: «Bu sənə Sumqayıta görə». Mənim gözümdə yod izi vardi. Tibb bacıları da bizə hücum etdilər. Bizi daha iki nəfər döydü. Səhərə qədər biz çarpayının altında dərmansız qaldıq. Sonra bizə iki nəfər milis yaxınlaşdı. Onlardan biri nə isə yazır və deyirdi:

- Sən imza atmalısan ki, özün maşınızı yandırmışan. Mən etiraz etdim. Onda digər milisioner cibindən düyməli bıçaq çıxarıb iti ucunu qulağıma söykədi:

- Əgər imza atmasan, əvvəlcə sənin qulağını, sonra da burnunu kəsərəm.

Mən üzümdə isti qanı hiss etdim. O mənim qulağımı kəsdi. Mən köməksiz olduğumdan sənədi imzaladım. Onlar gedəndən sonra əsgərlər bizi hərbi hospitala göndərdilər. Bu qədər qəddarlıqlara dözməyən atam canını tapşırıldı. Atamın meyitini əsgərlərlə birlikdə Naxçıvana, oradan da Bakıya apardıq.

29 noyabrda Ermənistən DİN-in Spitak rayon şöbəsinin rəisi Spitak rayonunun Saral kəndinə gəldi. Sakinləri toplayaraq xəbərdar etdi: «Sabah sizə avtobuslar, avtodükanlar və yük maşın-

ELAN OLUNMAMIŞ MÜHARİBƏ Sumqayıt hadisələri...

ları verəcəyik. Əşyalarınızı toplayın və Azərbaycana yollanın. İki zirehli döyüş maşını (BTR) sizi müşayiət edəcək.

Siz artıq burada yaşaya bilməzsınız. Heç kim sizin həyatınıza təminat verə bilməz».

Növbəti gün axşama yaxın kolonna hərəkətə başladı. Öndə BTR gedir, ikinci BTR isə arxadan gəlirdi. Yol ayrıcında DAM patrulu kolonnanın bir hissəsini dayandırdı. Baş hissə arxası bağlanmadan getməyə başladı. Kirovakan yaxınlığındakı Markavit kəndinə keçidə kolonnaya qrad güllələri tökülməyə başladı. Balacayev ailəsinin getdiyi maşını avtomat atəşləri dəlik-deşik etdi.

Maşında öldürülmüşdür:

Balacayev Teymur Məsim oğlu - 1957-ci il, Balacayeva Sürəyya Hüseyin qızı - 1954-cü il təvəllüdü və 11 yaşılı Balacayev Şahin.

Yük maşınları ölümündən xilas olmağa can atan adamların və öldürülmüş şəxslərin əşyalarını yaxındakı erməni pansionatına aparmaq üçün yollarından döndülər.

Həmin yerdə bir gün əvvəl oxşar hadisə əvvəlki kolonnanın başına gətirilmişdi.

Erməni milis rəisiinin rəhbərlik etdiyi ölüm konveyeri saz işləyirdi.

Bu aksiyanın qurbanlarının yekun siyahısı bax belədir:

- həkimlər tərəfindən xəstəxanada 2 adam öldürülmüşdür;
- tibbi kömək göstərilməməsi səbəbindən 3 adam keçinmişdir;
- işgəncə nəticəsində 35 adam öldürülmüşdür;
- döyülmə nəticəsində 41 adam dünyasını dəyişmişdir;
- 11 adam diri-dirili yandırılmışdır;

- işgəncədən sonra 2 adamın başı kəsilmişdir;
- 4 adam öldürülmüş və yandırılmışdır;
- 1 adamı asmışlar;
- 3 adamı suda boğmuşlar;
- 7 adam maşınla basılmışdır;
- odlu silahla 16 adam öldürülmüşdür;
- qaçmaqla xilas olmağa çalışarkən 49 adam dağlarda donmuşdur;
- 8 adam oğurlanmış və xəbərsiz itkin düşmüşdür;
- elektrik cərəyanı ilə 1 nəfər öldürülmüşdür;
- nəqliyyat və digər hadisələrdə 22 adam öldürülmüşdür;
- 1 nəfər özünü öldürməklə, həyatına son qoymuşdur;
- əsəb sarsıntısı nəticəsində 10 adam, o cümdən bir hamilə qadın infarktdan ölmüşdür.

Bütövlükdə 216 nəfər, o cümlədən 57 qadın,

5 südəmər körpə və 18 müxtəlif yaşı uşaqqətlə yetirilmişdir.

Erməni millətçilərinin qəniməti 172 azərbaycanlı kəndi olmuşdur.

Bu siyahını Demokratik Ermənistən hökumətinin diqqətinə təqdim edirik: ola bilər ki, kimisə bu xidmətlərinə görə hələ mükafatlaşdırmayıblar. İki yüz minə yaxın adam iki həftədən də az müddətdə çalışdıqları torpaqlardan qovulmuşdur. Cibləri boş, ac-acına, soyuqdan donmuş, alçalmış vəziyyətdə - lakin hər halda sağ qalmışlar. Məgər bu xoşbəxtlikdir?

Sən hara baxırdın, ey bizim yer kürəsinin quru hissəsinin altında birini əhatə edən böyük dünya dövlətimiz?

Ey Kremlin yaqut ulduzları, niyə siz utanmaqdən və biabırçılıqdan ölüsgəmədiniz? Ey SSRİ-dəki və xaricdəki böyük və ki-

çık hüquq müdafiəçiləri, hər bir insan həyatının yüksək dəyərliliyini söyləyənlər siz harada idiniz? Ey inkişaf etmiş demokratik ölkələr, neçə on illərlə bizdə insan hüquqlarına görə haray-həsir salanlar, niyə sizlərdən heç kim bir söz demədi? Ağrı-acısına sığınan Azərbaycan qışqırığında boğuldular - lakin, heyhat, qəlbimiz ağrısına da etiraf edirik ki, onun o zamankı qorxaq hökuməti hər şey etdi ki, onun yüz minlərlə eyniqanlı vətəndaşlarının faciəsi dünya tərəfindən hiss edilməsin.

O, diqqəti çəkmədi də. Əgər yer qatı tərpənməsəydi və parça-parça olmasaydı, onun miqyası daha böyük ola bilərdi. Ermənistana dəhşətli zəlzələ gəldi. Bu minlərlə azərbaycanlı fiziki divandan xilas etdi, hansısa vaxt ərzində onları unutdular ki, daha sonra böyük bir qəzəblə qovulmayı davam etdirsinlər.

... Bununla belə, Azərbaycan dərhal qonşularına kömək etməyə atıldı. Ermənistanda ona münasibət hədsiz səciyyəvidir: yanacaq-sürtkü materiallarını qəbul etdilər, donor qanından imtina olundu. Bizim qanımız yaramadı, yaxşı ki, heç olmasa neftimiz kara gəldi...

Ermənistanda kədər və abidə kultu mühüm yer tutmasına baxmayaraq, mülki müdafiə həyacan siqnali ilə havaya qalxmış və qonşulara kömək etməyə uçmuş təyyarədə həlak olan 69 baklıının və 9 heyət üzvünün xatirəsi üçün xoş söz tapılmadı. Onların arasında azərbaycanlılar, ruslar, tatarlar, ermənilər və yəhudilər var idi... Onların təyyarəsi Yerevana uçarkən dağıldı.

Xatırlamadılar, hiss etmədilər. Əgər qorxulu təhlükə insan nəcibliyini oyatmadısa, bundan əvvəl baş verənlər də, heyhat, nə qədər kədərli olsa da, qanuna uyğun görünür. Çünkü biri - xalq

deputatı kimi Q.İgityan SSRİ Ali Sovetində deyir ki, erməni uşağının qanı və türk uşağının qanı (yenə də türk!)

- müəllif) onun üçün eyni şeydir.

Digəri isə başqa millətlərin öldürülməsinə, zorlanmasına, ələ salınmasına heç bir şey olmamış kimi etinasız baxır.

Burada digər fəlsəfə var və o öz köklərinə malikdir. «Heç nəyi araşdırmadan mən Basarkeçerdə türk əhalisini (oxu Azərbaycan - müəllif) məhv etdim - 1918-ci ildə görkəmli daşnak Vaaram məlumat verir. Lakin bəzən gülləyə heyfslənirsən. Bu itlərə qarşı ən yaxşı vasitə döyüşdən sonra bütün sağ qalanları yığıb quyulara doldurmaq və üstdən ağır daşlarla öldürməkdir ki, onlar bir daha dünya üzündə olmasınlar. Mən belə də etdim: bütün kişiləri, qadınları və uşaqları topladım, quyuları daşla doldurdum... Bir daha işıq üzü görməsinlər...» (A.Lalaən, M., 1936 q., «Revolюionny Vostok», Ns 2-3).

Fəlsəfə aydınlaşdır. Aydın olmayan digər şeydir: azərbaycanlıların qovulması ölkədə qanunla yaşamağı arzu edənlərin gözləri qarşısında necə baş verə bilərdi?

Lakin baş verdi. Daşnakların əsrlik arzusu həyata keçirildi. Hazırda Ermənistanda bir azərbaycanlı da qalmamışdır.

Halbuki bu dövrdə Azərbaycanda yarım milyona yaxın, o cümlədən Bakıda, onun paytaxtında 232 min erməni yaşayıb işləyirdi. Qanlı tamaşanın rejissorları tərəfindən onlara bu faciədə girov rolu a yrılmışdı.

Fitil yandırılmışdır. Bomba partlamalıdır.

ELAN OLUNMAMIŞ MÜHARİBƏ Sumqayıt hadisələri...

TƏCAVÜZ

Zəlzələnin dəhşətləri sonralar ümummilli erməni hərəkatı adlandırılan ideoloq və rəhbərlərin ağillarını işqlandırmadı.

8 dekabr 1988-ci ildə Ermənistəninin Qarabağ hərəkatı Komitəsi həmvətənlərinə aşağıdakı müraciəti etdi:

«Biz Mərkəzi hökuməti Ümumittifaq tikintisi elan etmək üçün erməni xalqının faciəsindən istifadə etməməyə çağırırıq - Ermənistən etnik tərkibini dəyişməyə cəhd etməyin». Erməni millətçiləri üçün zəlzələdən də dəhşətli onlarla bir sırada digər millətlərin nümayəndələri idi, beləliklə azərbaycanlıları qovmuşdular, yanlarında onların zəngin torpaqları var idi, dağlıq imperiyanın qalıqları arasından onları zəbt etmək olardı. Gələcək silahlanma lazımdır! Silah gəlirdi! 24 yanvar 1990-cı il tarixli «Le Journal du Dimanche» adlı Paris qəzeti özünün xüsusi müxbiri Klod-Mari Bardonun materialında bildirmişdir:

«Son həftələr ərzində Yerevana Livandan ağır silahlar, minomyot və avtomatlarla dolu təyyarələr gəlməyi davam etdirildilər. Yüklerin boşaldılması gecə erməni gömrükçülərinin mühafizəsi altında həyata keçirilirdi. Sonuncular respublikanın hüdudlarından kənardə hər cür qəyyumluqdan azad olmuşdular və daha ekstremist əhvali-ruhiyyəli ermənilərin tərəfində dayanmışdilar. Artıq bir neçə gündür ki, hava limanının gömrüyündə bir nəfər də olsun rus xidmət etmir.

Bu silah tədarükünə, görünür, sentyabrda başlamışlar. Dağlıq Qarabağda vətəndaş müharibəsi alovlanan anda Yerevanda və kəndlərdə, paytaxt və Azərbaycanla sərhəd arasındaki ərazilərdə

daha çox silahlı adamlara rast gəlinirdi. Həmçinin coşmuş, hər şeyə hazır olan təhlükəli gənclər də çox idi.

Bu bandaların başında çox vaxt Beyrutdan və Dəməşqdən gəlmış erməniləri görmək olardı. Onlardan bəziləri Livan terrorçularına və xristian silahlı birləşmələrinə yaxındırlar. Küçə döyüsləri taktikası ilə yaxşı tanış olan bir neçə yüz Livan ermənisi burası vizesiz gəlmışdı. Onlardan bəziləri Yerevanda yerləşirlər, əksər hissəsi isə Gorus və Xanlara qarşı olan hüdudlardakı sərhəd rayonlarına getmişdir. ...«Qarabağ» Komitəsi Azərbaycana qarşı olan basqınçılar təşkilatını öz əllərində saxlayır. Yalnız o sizə ölkənin şərqiñə tez getmək üçün vertolyot təqdim edə bilər».

Azərbaycan onun ərazisi ilə Ermənistana və DQMVi-yə daxil olan yüklərə nəzarət etməyə çalışdı. Dəmir yolu vaqonlarında və maşınlarda raketlər, buraxıcı qurğular, partlayıcılar, digər silahlar tapır və həmin yükləri saxlayırdılar.

Məhz onda acı hıçkırlar, hönkürtülər başladı - Mühasirə!

Yenidən bədbəxt erməni xalqını mühasirəyə alırlar!

Bununla belə, Ermənistana təlimatçılar gəlir, yeni dəstələr yaradılır, DİN və ordu kənarlaşdırılır, görünür, onların işinə qarışmaq barədə əmr yox idi. Silah ələ keçirmək məqsədi ilə daxili işlər orqanlarına və Sovet ordusunun hərbi hissələrinə hücumlar baş verirdi. SSRİ Ali Sovetinin Millətlər Sovetinin milli siyaset və milli münasibətlər üzrə Komissiyasının materiallarından: 1990-cı ilin yanvarından 10 fevralınadək 131 basqın həyata keçirilmiş və 6179 vahid odlu silah; 3 minomyot,

13 pulemyot, 1000 avtomat, 1300 tüfəng, 1300 revolver və tapança, 133 top və 17 raket qurğusu, 13000 mərmi və raket, 556

qranat, 19 vahid zirehli texnika, 21 ton partlayıcı maddə ələ keçirilmişdir. Sadə insan məntiqi deyir, təcavüz və hücum üçün silahlanırlar. Erməni quzdurları uzun müddət gözləmədilər. Sərhəd kəndlərinə, 1991-ci ilin aprel-mayından isə Azərbaycan şəhərlərinə bir-birinin ardınca hücum edilir.

Daxili qoşun hissələri Azərbaycanın Naxçıvan Muxtar Respublikasının Kiçik Kərki kəndinin sakinlərinin təhlükəsizliyini təmin etməyi bacarmadılar. Müntəzəm atəşlərə təkcə dinc sakinlər deyil, həm də qoşun dəstələri məruz qalırdı. Polkovnik Parasuxin, mayor Tixomirov və baş leytenant Laptev yalnız möcüzə sayəsində sağ qaldılar. Maşında Daxili qoşunların zabitlərinin olduğuna əmin olan quzdurlar onun arxasında atəş açdılar, yaylım atəşi maşını dəlik-deşik etsə də, xoşbəxtlikdən zabitlərə dəyməmişdi. Kəndlilər öz evlərini qoşunun mühafizəsi altında saxlayaraq oranı tərk etməyə məcbur oldular. Sakinlərin arxasında qoşunda kənddən getdi. 1990-cı ilin yanvarında erməni quzdurları kəndi işgal etdilər. Ermənistən hakimiyyəti kəndin adını dəyişdirdilər və ora Ermənistən vətəndaşlarını köçürüdülər. İşgal cəzasız qaldı.

Cəzasızlıq təcavüzkarı şirnikləndirir. Müharibə və terror aktları daha yeni-yeni yaşayış məntəqələrini əhatə edir.

1990-cı ilin martın 23-dən 24-nə keçən gejcə 230-da Qazax rayonunun Bağanis-Ayrım kəndinə yaylım atəsi başladı, atəş həzırlığı minomyotların tətbiqi ilə gedirdi.

Ağ raket siqnalı üzrə səhər saat 6-da odlu silahlarla silahlanmış erməni quzdurları hərbi nümunəli formada kəndə soxuldular. Kəndi tərk etməyə macəl tapmayan 6 adam, onların arasında 30 və 23 yaşlarında iki qadın və ikiaylıq körpə öldürülmüş və yandı-

rılmışdır. Quldurların xüsusi qrupu talanla və mal-qaranın qaçırlımasından ilə məşğul olmuşlar.

Üçüncü qrup gələn benzin daşıyan maşından vedrələrlə benzini götürərək evlərə səpmış və yandırılmışdır.

Əgər adamların qaçışına kömək edən Qazax rayon Daxili İşlər İdarəsinin iki işçisi olmasaydı, qurbanlar hədsiz dərəcədə böyük ola bilərdi. Onlardan biri - Əhmədov Məcid Oqtay oğlu adamları xilas edərkən həyatı ilə vidalaşdı. Cəmi 7 adam həlak olmuş,

11 ev yandırılmışdır. Hadisə yerinə iki gün sonra gəlmış qvardiya baş leytenantı şahidlik edir:

«...Quldurlar şəxsən tutulmuşlar. Onlarda iki minomyot və 30 mina aşkar etdik. Mütəxəssislərin ilkin məlumatlarına görə Bağanis-Ayrımda aşkar edilən minaların qalıqları quldurlardan ələ keçirilən minalarla tam eynidir. Quldurlar Noyembryan rayonu DİŞ-ə (Ermənistən - müəllif) təhvil verilmiş, oradan isə onlar hətta qeydiyyata almadan belə sakitliklə buraxmışlar... Avtovağzalda mənim gödəkçəmin qolundan yaşılı bir qadın yapışdı. Qəmli baxışlarla, tam göz yaşları içində mənə baxaraq acı kədər və ağrı ilə mənə nəsə dedi...

- Hirslənmə, komandır, yaxınlarda onun nəvəsini öldürüb'lər. Sizin formanız bunu edənlərin formasına oxşayır.

Qulyabaniłər nəinki ordu formasını geyinir, onları həmçinin Ermənistən Ali Soveti qoruyurdu: milli-separatçılara and içən bandalar leqallaşdırılır, digərləri Ermənistən DİN-dən oğurlanmış silahı daşımaq hüququ haqqında vəsiqə alırlar. Eçmiadzinin simasında erməni Apostol kilsəsi gizlənmək üçün qatillərə əlia-

ELAN OLUNMAMIŞ MÜHARİBƏ Sumqayıt hadisələri...

çıqlıqla sənədlər və «Allah - bizim işığımız və xilasımızdır!» devizini ilə Arsax «Amaras» erməni xeyriyyə cəmiyyətinin ruhaniləri tərəfindən hazırlanmış ezamiyyə vəsiqələri verir və ezamiyyətin məqsədini göstəriridilər:

«Kəskin ehtiyacı olanlara, yetimlərə kömək göstərilməsi məsələlərini operativ həll etmək məqsədi ilə». Dünya qədər yaşı olan qatillər yetimlərin sayını çoxaltmaq üçün riyakarlardan kömək alırlar, yəni riyakarlar onların əməllərini ört-basdır edirlər. 8 aprel 1991 -ci ildə Rostovda terror aktı törətmüş V.Blaxotinin qatilləri məhz belə sənədlərlə təchiz edilmişdi. Sənədlər Qarabağ münaqişəsinin təşəbbüskarı və carçısı kimi çıxış edən DQMV-dən olan SSRİ xalq deputatlarının imzası ilə təsdiq edilmişdi. Azərbaycan və Ermənistən arasındaki sərhəl boyunca yolda qaranlıqdan silahlı və hərbi forma geyinmiş saribəniz və sarısaçlı qrup çıxır. Faraların yanlış işığında sürücü onları Ryazan və Yaroslavldan çağırılmış Sovet Ordusı əsgəri kimi qəbul edə bilər, lakin bu qulyabaniłər özünü Ermənistən milli ordusu adlandıran erməni quldur dəstələrindədir. Onlar sadəcə quttaperçalı maskalar geyməklə özlərini rus cavanlarına oxşadıblar. Tənha maşın və onun sərnişinləri - erməni milliyyətindən olmayan adamları məhv edən başkəsənlərin əsas məqsədi bax budur. Bu müharibənin gerçəkliyi belədir. Baş leytenant Çetenov Bağanis-Ayrımdakı bandit aksiyalarının nəticələri haqqında videokasetə baxarkən sarsılıb:

«...Əfqanistan alovlarından keçmiş adam kimi, bu mənim üçün qorxulu idi. Külə doğru dizi üstə sürünen və öz qardaşının bədəninin kömürləşmiş hissələrini vedrəyə toplayan qocanı gör-

mək dəhşətdir. Boğazı kəsilmiş qadın, başı xincim-xincim edilmiş südəmər körpə...».

Rostovda günün günorta çəğinda öz evinin astanasında polkovnik Blaxotin erməni terrorçularının avtomat atəşləri ilə qətlə yetirilmişdir.

Azərbaycanın Xanlar rayonunun Çaykənd və Martunaşen kəndlərndə, Goranboy rayonunun və DQMV-nin bəzi kəndlərinin təmizlənməsində erməni quldur dəstələrinin tərk-silah edilməsi üzrə uğurlu əməliyyatdan sonra sanki qisas almaq məqsədi ilə Rusiya Federasiyası yollarında Moskva-Bakı sərnişin qatarının vaqonu partladılmışdır. Partlayış 30 may 1991 -ci ildə Dağıstanın Qarlıyurd dəmiryol stansiyasının yaxınlığında baş vermişdir. Müxtəlif millətlərə məxsus şəxslər həlak olmuşlar: darginlər, avarlar, kumiklər, ermənilər, azərbaycanlılar, ruslar - yeddi qadın və beş kişi. Hələlik cinayətkarlar müəyyən edilməmişdir, lakin bir neçə ay əvvəl Rostova yaxın yolda Simferopol-Bakı heyəti partladılmışdı. Onda insan qurbanı verilmədən ötüşmək mümkün oldu və cinayətkarlar tapılmadılar. Milli-terrörizm metastazası bütün ölkəni əhatə edir və əgər müharibə və terrorun qarşısını almaq və onları məhkum etmək üçün hakimiyyət uğrunda mübarizədə bizim «demokratlara» ayıq baş ağılı çatmırsa, qanlı millətlərarası vətəndaş müharibəsi bütün ölkəni bürüyəcəkdir.

DQMV və Azərbaycanın sərhəd rayonlarında münaqişənin başlanması anından 29 may 1991-ci ilə qədər 206 adam, o cümlədən 158 mülki əhali, 31 milis əməkdaşı, 17 hərbi qulluqçu həlak olmuşdur.

62 obyekt partladılmışdır.

ELAN OLUNMAMIŞ MÜHARİBƏ Sumqayıt hadisələri...

RUSLAR GƏLİR!

Əsrlərdən bəri rus ordusunun faciəsi ondan ibarətdir ki, onların döyüş meydانlarında qanla qazandıqlarını vecsiz siyasetçilər sonradan kabinetlərdə uduzmağı «bacarırlar».

Zaqafqaziya ərazisində tarix boyu heç vaxt erməni dövlətçiliyi mövcud olmamışdır.

XIX əsrin birinci yarısında rus qoşunları bura gələn vaxtı ermənilər İrəvan, Naxçıvan, Qarabağ xanlıqlarının ərazisində yaşayırıdlar. Bu - hamiya məlum olan faktdır. Bununla belə, məhz Rusiyanın iradəsi ilə, rus silahının müdafiəsi altında ermənilər bizim diyara toplaşmağa başladılar. Zaman-zaman artıdalar... Məhz Rusiya iki min il əvvəl itirilmiş dövlətçiliyi geri qaytarmaqdə ermənilərə kömək etdi. Rusiyanın erməni xalqının çıxəklənməsinə yönələn əsl yaxşılıqlarının siyahısını davam etdirmək olar. Həqiqətən görkəmli adamlardan tutmuş Zori Balayana və digərlərinə qədər erməni müəlliflərinin təşəkkür dolu istinadlarının siyahısını asanlıqla tərtib etmək olar. Onlar ermənilərin russlara mənəvi yaxınlığı barədə çoxlu sözlər demişlər (mətnaltı isə müsəlmanların vəhşiliyi haqqında - müəllif). Eyni zamanda, söz sözdür, iş də iş. Saysız-hesabsız sübutlar (o cümlədən, bu məqalədə göstərilənlər) təkzib edilməz şəkildə göstərir ki, daşnaklar dəfələrlə russlara qarşı mübarizə aparmışlar. Bu mübarizə həmisi silahlı olmuşdur. «...Nəticədə, terrordan çoxlu rus rəhbərləri və ermənilərə yararlı olmayan fiziki şəxslər həlak olmuşdur. Bunu qubernatorlar Nakaşidze, Andreyev, polkovniklər Bıkov, Saxarov və çoxlu digər hökumət agentləri də sübut edir...

Bu zaman güdülən məqsədə qismən nail olunmuşdur:

Zaqafqaziya ərazisində ermənilərin müsəlmanlardan ayrılması və Türkiyədən, qismən də İrandan köçürüлən erməni köçkünlərinin sakinləşməsi üçün torpaqların azad edilməsi...» Bu 1908-ci ildə yazılmışdır.

Əfsus, ay altında heç nə yeni deyil!

Əgər bu mövzu yenidən aktuallaşmasaydı, bəlkə də bu aspektə qayıtmağa dəyməzdi. Çünkü hazırkı Ermənistən respublikasının fəaliyyətinin iki əsas istiqaməti var - özlərinin qanunsuz şəxsi silahlı qüvvələrinin yaradılması və fərdi terror. Hər iki istiqamət təkcə Azərbaycana qarşı deyil, həm də Rusiyaya qarşı yönəlmışdır.

Özlərinin konstitusiya borcunu yerinə yetirən, DQMV-də və Ermənistənla sərhəddə erməni başkəsənlərinə qarşı dayanan rus əsgər və zabitlərinə ehtiramımızı bildiririk. Siyasətçilərin sözbazlığı ucbatından uzun müddət hədəfə çevriləmə və hətta atəşə atəşlə cavab verə bilməmə onların günahı deyildir. Onlar artıq həyasızlaşmış quḍurları tərk-silah etdikləri vaxt isə onların ünvanına «demokratlar» nə qədər rəngli və çalarlı daşlar qulayladılar!

İlk olaraq Rusiya TV-nin «Vesti» programı erməni milisindən 160 vahid odlu silah müsadirə edilməsi barədə kədərli məlumat verdi.

Sibirdə və ya Kurskda və ya Rusyanın hansısa dərinliklərində yaşayan bədbəxt rus adamı! O, haradan bilsin ki, Ermənistənda nə qədər silah var! Lakin SSRİ DİN-in Ermənistəndə milisdən, OADKYC (DOSAAF)-dan, hərbi hissələrdən qanunsuz götürülmüş və ya əsgərlərmiş silahın miqdarı haqqında rəsmi məlumatları vardır.

Bu müsadirə edilən say rəsmi və hədsiz azadılmış miqdarın çox cüzi hissəsidir. Bura Beyrutdan yerlə və təyyarələrlə daxil olan, əsgərlər qurulan və ya Rusiya silah zavodlarından satın alınan (həmin əsgərlər haqqında yalnız bəzi işlər açılmışdır) silahları da əlavə etsək, yekun özü özü barədə danışacaq. Bugünkü erməni ordusunda müasir silahların sayı 100 minlərdir.

Bu silahlarla azərbaycanlıları qətlə yetirirlər. Həm də onlarla Ermənistən ərazisindəki Sovet Ordusu hərbi hissələrinə hücum edir, rusları öldürürler.

Yalnız 1991-ci ildə qətlə yetirilən Sovet Ordusu zabitləri və əsgərləri:

polkovnik V.P.Blaxotin;
podpolkovnik V.V.Qriqoryev;
podpolkovnik A.M.İllarionov;
mayor İ.Y.Ivanov;
leytenant O.V.Babak;
serjant İ.I.Qoek;
sıravi S.A.Denisov;
sıravi A.S.Qoloqan;
sıravi V.A.Markin.

Onlara əbədi xatırə!

Məgər səciyyəvi deyil: məhz azadlıq və demokratiya haqqında kim qışqırır, Azərbaycana qarşı elan edilməmiş müharibə aparır, demokratik hərəkat adlandırılır, məhz onlar orduya çamır atırlar və ya yaxşı olar ki, sual belə qoyulsun: «Zaqafqaziyada ordunun nə işi var? Qoy özləri münasibətlərini ayırd etsin lər...»

Sanki söhbət Beyrut və ya Əfqanıstan barədə gedir. Erməni quldurlarının törətdikləri azgınlıqlar barədə hərbçilərin dəlillərini malalayır və ya onlara etinasızlıq göstərirlər.

Lakin 25 aprel 1990-cı ildə ordu Prezidentinin Fərmanını yeri yetirməyə başlayan kimi hər yerdə ağlamaq, zırıltı kəsilmir: «0, əzabkeş erməni xalqı!» Ümumiyyətlə, haqqında söhbət gedən münaqişə, hər şeylə yanaşı, çox güclü sübutdur ki, yüksək mənali sözlər pərdəsi altında qanunsuz işlərə rəvac verilir.

Bütün ermənilərin katalikosu I Vazgen öz fəaliyyətini belə qiymətləndirir: «Biz ilk növbədə Ermənistanda və xaricdə erməni diasporu ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi üzrə kilsə fəaliyyəti ni qiymətləndiririk. İkincisi - bizim xalqın ənənəvi və əxlaq təribiyəsinə münasibətdə, istər yazılı və ya şifahi, təbliğçilik fəaliyyətimizdir. Üçüncüsü - sağlam əsaslarda Sovet İttifaqı evi altında bizim xalqın vətənpərvərlik hissələrinin inkişafı və ona kömək göstərilməsi».

Bununla bərabər, məhz onun həmkarlarının səyləri ilə münaqişəyə dinlərin qarşılurmaşı rəngi verilir. Moizələrdə kafirləri öldürmək çağırışları səsləndirilir və erməni populyar jurnalında döndər vərəqi bax - şəkillər dərc olunur: «Kimdir düşmən?

Çevir - görərsən: molla. Ah, əgər iş eyni monastr nəfəsi ilə oxuyan zori balayanlarla qurtarsayıdı, elə oradaca müsəlman ruhaniləri haqqında nifrətlə yazardılar!»

Yox, sona yetmir. Sözün arxasında iş gəlir və erməni ruhaniləri silaha sarılırlar.

Bəlkə həqiqətən də Ermənistən Apostol kilsəsinin nümayəndələrinə öz şəxsi nümunələrində dinsizlərin öldürülməsinin xe-

ELAN OLUNMAMIŞ MÜHARİBƏ Sumqayıt hadisələri...

yirxah iş olmasını dinc sakinlərə nümunə göstərmək daha yaxşıdır? Şübhəsiz, ona görə də, qoy Allah bizi bağışlasın, Makaravan monastırının baş keşişi Stepan ata (Stepan Davtyan) 1988-ci ilin iyununda fitilli yandırıcı qarışığı olan üç butulka və üstəlik kustar yolla düzəldilmiş fin bıçağı ilə Bakıda zühur oldu və Bakı milisi tərəfindən saxlanıldı. Lakin o, sakitləşmədi.

Onu yalnız Azərbaycanın Qazax rayonunda «Zaqafqaziya respublikaları xalqlarının dostluğu» memorial abidəsini 8 noyabr 1988-ci ildə partlatmaq cəhdini zamanı Uca Yaradanın Məhkəməsinə dəvət etməklə Allahın özü sakitləşdirdi.

Lap bu yaxınlarda DQMV-nin Əsgəran rayonunun Kılıçbak kəndinin erməni kilsəsində nəhəng silah anbarı aşkar edilmişdir: 6 minomyot, 16 əldəqayırmə mina, 130 əldəqayırmə əl qranatı, qranatomyot üçün kütləvi istehsal olunan 7 qranat, radiostansiya üçün iki güclü qidalanma mənbəyi (blok pitaniya). Uca Yaradanın xidmətçiləri üçün pis missiya deyil, həqiqətən də?

Güllə kimi öldürdüyüünü bilmir. Erməni güllələri isə, əmin olduğunu ki, həm də rus əsgərlərinə və zabitlərinə ünvanlanıb.

Azərbaycanın, eləcə də SSRİ-nin müdafiəsi üzrə ağır xidməti başa vurub evlərinə dönen şəxslər vəsiqə alacaq və onlara müharibə iştirakçısı güzəştəri veriləcək.

Elan edilməmiş müharibənin.

НЕОБЪЯВЛЕННАЯ ВОЙНА

Кровавым было изгнание азербайджанцев из Армении:

- врачами в больнице умерщвлено 2 человека;
- из-за неоказания медицинской помощи скончалось 3 человека;
- убиты в ходе истязаний 35 человек;
- скончался от избиений 41 человек;
- сожжены заживо 11 человек;
- после истязаний отрезали головы 2 людям;
- убили и сожгли 4 человека;
- повесили 1 человека;
- утопили 3 человека;
- задавлено машинами 7 человек;
- убиты огнестрельным оружием 16 человек;
- замерзли в горах, спасаясь бегством, 49 человек;
- похищены и пропали без вести 8 человек;
- убит электрическим током 1 человек;
- убиты в транспортных и других происшествиях 22 человека;
- покончил жизнь самоубийством 1 человек;
- скончались от инфаркта в результате нервного потрясения 10 человек, в том числе одна беременная женщина. Всего убито 216 человек, в том числе 57 женщин,
- 5 младенцев и 18 детей различного возраста.

Из материалов прокуратуры Азербайджанской Республики Добычей армянских националистов стало 172 азербайджанских села, 8 тысяч квадратных километров земли.

Развращенное «изобилием» периода застоя наше общество забыло, что такое война!

Завойной мы наблюдали, сидя за чашкой чая, в уютных квартирах. На экране появлялись джунгли Вьетнама, афганские предгорья, желтые пустыни Ближнего Востока.

И мы, повозмущавшись или порадовавшись очередной информационной сводке, возвращались к обычным делам.

У нас была психология мирных людей. Уроки истории не идут впрок. Мы снова были уверены, что в случае чего

«...И на вражьей земле мы врага победим Малой кровью, могучим ударом...»

И мы снова поплатились за это.

Правда, на сей раз не было стремительного наступления врага. Не было потери трети территории страны за неделю.

Но изо дня в день усиливался огонь, множилось число жертв, сотни тысяч потрясенных людей покидали родной кров и пускались в скитания. Рекой лилась кровь. А означало это, что задолго до того, как слово «война» было произнесено вслух, война шла на территории Советского Союза.

У этой и той, давней войны, была еще одна общая черта - она была необъявленной.

У войны - свои законы, к которым понятия мирного времени не применимы. После Перл-Харбера в США были интернированы японцы. Во Франции в начале второй мировой - немцы. Пострадали и советские немцы. Это несправедливо, это ужасающее, но так оно было, потому что у войны - своя

логика. Насилие порождает насилие - мировая история не знает исключений из этого правила.

Тем, кто хотел бы избежать зверств и ужасов войны, необходимо всеми силами препятствовать развязыванию войны. Других рецептов нет. Нынешняя гражданская война в СССР началась в Закавказье. Поводом для нее стали притязания Армении на часть азербайджанской территории - Нагорный Карабах.

Легче всего обмануть человека, желающего быть обманутым. Возможно, поэтому высшее руководство страны не разглядело за флером демократических фраз шовинистическую, аннексионную сущность карабахского движения, чем способствовало расцвету национализма, как в Закавказье, так и во всей стране.

А понять эту сущность было несложно.

Главным лозунгом карабахского движения, руководимого и направляемого из Еревана, был: Миацум! - Воссоединение! - Аншлюс! Но Аншлюс - это война, именно с Аншлюса, с присоединения (захвата) Австрии гитлеровской Германией начался пролог Второй мировой войны. А радение за судьбы судетских немцев привело к вторжению в Чехословакию... Лозунги и аргументация нападающих сторон и в том, и в нашем случае совпадают почти текстуально. Политика «умиротворения» агрессора, как показал Мюнхен, ни к чему хорошему не привела.

И все же она повторяется.

ПРОЛОГ

Может быть, действия армянских лидеров, называют они себя коммунистами как в 1988-1990 годах или демократами, как после недавних выборов в Верховный Совет Армении - лишь случайный эпизод? Обратимся к истории.

Она ясно показывает, что буржуа, коммунисты и «демократы», руководя Арменией, проявляют трогательное единодушие в желании поглотить земли соседей. Стало быть, суть дела не в названии той или иной правящей партии, а в их политике - национал-шовинистической по сути. Это началось не сегодня. Армянское национальное движение имеет глубочайшие корни и на протяжении веков руководилось и направлялось армянским духовенством, а с 1892 года - и партией «Дашнакцутюн», первый съезд которой состоялся в том же году в Женеве.

Как свидетельствуют документы из архивов конца прошлого века (ЦГАОР СССР, ф. 102, оп. 253, хр.

280 лл. 1-12 об.), «цель партии «Дашнакцутюн» - образование вольно существующей демократической республики, способы достижения цели:

- 1) вооруженное восстание; 2) интенсивное революционирование не только армян;
- 3) вооружение и организование армян; 4) террор и разорение правительственные лиц и учреждений». Когда изучаешь архивные материалы или историческую литературу

начала века о событиях в Закавказье, обнаруживается удивительное сходство событий давно минувших дней с сегодняшней действительностью. Руководствуясь идеей создания «Великой свободной Армении», дашнакцаканами была создана к 1908 году 100-тысячная армия. Солдаты на период сборов получали 30-рублевое жалование ежемесячно, всего же на содержание армии было израсходовано 10 миллионов рублей. Как отмечает современник тех давних событий на Кавказе, «...армяне не могли сдержать своей скрытой ненависти к мусульманам. Мусульман было перебито, по-видимому, большое число, и от них очищена часть территории, а часть размежевана.

...Первый долг каждого дашнака - это полная конспирация как внешняя, так и внутренняя, и донесение начальнику обо всем замеченном. За нарушение и неисполнение - террор.

...Из зинворов стали формироваться разбойничьи банды, ставшие грабить и убивать не только лиц другой национальности, но и самих армян. Весь 1907 год ознаменовался повсюду длинным рядом убийств армян по постановлению партии «Дашнакцутюн». Пропаганда дашнаков отличается постоянным иезуи-тизмом, для армян ведется с национальной окраской, а для других - общесоциалистическая. ...

С отнятием церковных имуществ «Дашнакцутюн», приняв во внимание усиление повсюду революционных брожений, отдал приказ по партии вступить в войну и с Россией, как и с Турцией. После неудачного и все же массированного

открытого вооруженного восстания на Кавказе и одновременно подавления беспорядков внутри России «Дашнакцутюн» притих, проявив интенсивную деятельность в беспощадном подавлении внутри себя и тайном избиении тех правительственные чинов, которые трезво смотрели на дашнаков как на врагов государства, не поддаваясь их иезуитским уверениям, что они действуют не против России, а Турции. Многие же представители власти были до такой степени обмануты дашнакистами, что и до настоящего времени следуют на по-воду «Дашнакцутюна».

Поистине пророческими оказались и умозаключения, высказанные графом Воронцовым- Дашковым более восьми-десяти лет тому назад:

«Для армянского населения ныне уже не тайна, что «Дашнакцутюн», имевший выдающееся значение в армяно-татарской резне, нередко прибегал для доказательства своей необходимости к чисто провокаторским действиям, вроде якобы тактических нападений банд «фидиаев» на соседнее татарское население, конечно, не оставшееся, в свою очередь, в долгу перед армянами. Это стремление «Дашнакцутюна» объяснялось им обыкновенно стремлением образовать более или менее значительные территории с одним сплошным армянским населением в целях подготовки лучшей почвы для создания в будущем автономной Армении» («Всеподданнейшая записка по управлению Кавказским краем генерал- адъютанта графа Воронцова-Дашкова», с. 12).

Ничто не проходит бесследно: история сыграла злую шутку с дашнаками, их безнаказанность в России, применение вооруженных формирований против народов Кавказа и террор против всех несогласных с этой политической, повторенные в Турции после начала Первой мировой войны, привели к трагедии, нет, не дашнаков, а армянского народа. Турецкие регулярные войска легко рассеяли банды головорезов, а пострадали не только они, но ставшие по сути заложниками мирные жители. Произошла армянская трагедия. Остатки армянского населения Турции разбрелись кто куда, пополняя диаспору по всему свету. Армянская сторона с тех пор постоянно обвиняет Турцию в геноциде армянского народа. (Что, отметим, не мешает нынешним правителям Армении активно искать и находить коммерческих и дипломатических партнеров в Турции).

В конце пятидесятых годов в Ереване воздвигнут величественный Мемориал жертвам геноцида, ставший эпицентром траурно торжественных шествий. Так холят и лелеют боль, память о крови, взывающей к мщению. Эти чувства всячески нагнетаются, где только можно.

В 1990 году армянские лоббисты в Сенате США пытались протащить решение о геноциде 1915 года, Сенат это предложение отверг. Но миф о многострадальной обездоленной Армении остался. Поэтому без исторических экскурсов не обойтись.

К моменту присоединения Закавказья к России на территории нынешней Армении, Грузии и Азербайджана проживало только полмиллиона армян.

К началу века из-за межнациональных столкновений на эту территорию из Персии и Турции переселилось еще полмиллиона армян, и этот процесс продолжался, последняя значительная волна репатриантов в Армению последовала уже в пятидесятых годах нашего столетия. Краеугольным камнем армянской национальной политики все это время оставался вопрос о расселении армян на землях соседних народов и постепенном вытеснении этих народов.

Обратимся лишь к некоторым фактам.

«Армянская Республика дашнаков получила от союзников Карскую область, отнятые у нее в 1918 г. части Эриванской губернии и т.д., что довело территорию Армении до 17.500 анг.кв. миль, с населением в 1.510.000 человек (795.000 армян, 575.000 мусульман, 140.000 прочих национальностей). Не довольствуясь этим, дашнаки заявили претензии на территории Ахалкалак и Борчалы, вошедшие в состав Грузии, и на Карабах, Нахчыванский край и южную часть большой Елизаветпольской губернии, входивших в состав Азербайджана. Попытки силою присоединить эти территории (в период английской оккупации Закавказья) привели к войне с Грузией (декабрь 1918 г.) и долгой, и кровопролитной борьбе с Азербайджаном, в результате которой население спорных районов сократилось на 10-30 %, и ряд поселений был в бук-

вальном смысле слова стерт с лица земли», - сообщает о событиях тех лет БСЭ выпуска 1926 г. Но этого горького урока оказалось мало.

Когда в 1920 году у Англии отпал интерес к Армении, вопрос о ее территории передается по поручению Верховного Совета Лиги Наций на рассмотрение президента США - Вильсону.

Господин Вильсон, проявив великодушие, отвел Армении большую часть Эрзерумского и Трапезундского вилайетов, а также целиком вилайеты Битлисский и Ванский, общей площадью 30.000 кв.миль, с береговой линией 150 миль. Американские сенаторы, однако, проявив присущий им практицизм, значительным большинством отвергли ненужный Америке мандат.

С установлением Советской власти обстановка в регионе стабилизировалась. Но любая возможность для проявления территориальных претензий продолжала использоваться армянскими руководителями - теперь уже коммунистами.

Вскоре после Великой Отечественной войны Секретарь ЦК КП(б) Армении Арутюнов от имени ЦК и СНК республики обращается в ЦК ВКП(б) с просьбой о передаче ИКАО в состав Армянской ССР. Бывший в то время первым секретарем ЦК АКП(б) М.Д.Багиров не без иронии ответил согласием на передачу ИКАО (без Шушинского района) и предъявил «встречный иск» к Армянской и Грузинской ССР, и Дагестанской АССР о передаче Азербайджану ряда районов, населенных по преи-

НЕОБЪЯВЛЕННАЯ ВОЙНА Сумгaitские события...

муществу азербайджанцами. Вопрос, поднятый Арутюновым, отпал. Оставалась, однако, другая возможность удовлетворить аппетиты. Она, конечно, была менее эффективна, но и ею пренебрегать не стоило. Ею и не пренебрегали. Десятилетиями шло целенаправленное вытеснение азербайджанцев из Армении.

Более полумиллиона азербайджанцев жили семьдесят лет назад на территории современной Армении, но умелое разжигание межнациональной розни делало свое дело, и азербайджанцы, проживающие в городах Армении, первыми стали покидать ее территорию. Каждый год 24 апреля Армения отмечала день геноцида, и тогда слово, произнесенное на азербайджанском языке на улице, могло стоить жизни. Города Армении становились мононациональными.

Но были люди, связанные с землей, - азербайджанские крестьяне, проживающие на этой территории и полившие эту землю своим потом и кровью, и этих людей согнать с земли было трудно, для этого применялись специальные меры.

В 1948 году, вступив в сговор со Сталиным не без посредничества Микояна и Берии, армянские националисты депортировали из Армении в Казахстан и Азербайджан 100 тысяч азербайджанцев для размещения на их землях армян-репатриантов. После успешного осуществления этой акции вытеснение продолжалось -менее заметное, но постоянное и неуклонное. В иные времена «соблюдали приличия». С началом нынешнего конфликта перестали соблюдать даже видимость их.

ИЗГНАНИЕ

Первые беженцы из Армении появились в Азербайджане уже в середине февраля 1988 года. Забитые, устрашенные, беспомощные люди не знали, что делать: ведь они были не просто оскорблены, они были под угрозой физической расправы изгнаны с земли, веками бывшей для них родной. Чтобы усилить этот поток, нужна была кровь. 24 февраля кровь пролилась на шоссе Степанакерт-Агдам, первыми жертвами пали двое азербайджанских юношей. 28 февраля последовала сумгайитская трагедия, осужденная народом и правительством Азербайджана. Центральная пресса даже после суда обошла молчанием тот факт, что одним из главных действующих лиц в Сумгаите был Григорян Эдуард Робертович, армянин по национальности, родившийся в семье рабочего в Сумгаите в 1959 г. Два его брата осуждены. Сам трижды - в 1979, 1981, 1982 гг. в совокупности был лишен свободы на 9 лет, 2 месяца и 13 дней. Вот некоторые показания соучастников и жертв преступника.

- Показания Мамедова (член банды): «Эдик Григорян стоял в середине толпы. Как и остальные, он тоже кричал «Карабах наш!» Как только прекратился крик, Григорян скомандовал: «За мной!»

- Исаев (член банды): «...Взломав дверь квартиры Меджлумянов, вошли. В комнате была одна девушка. Григорян

Эдик начал насиловать... Потом Эдик подошел ко мне и, подтолкнув в спину, сказал: «Иди и ты попробуй...». Раньше я молчал о Григоряне..., у него есть кореши во всех колониях Союза, он хоть из-под земли достанет и прикончит».

- Л.Меджлумян (потерпевшая): «...Я потеряла сознание. Когда открыла глаза, увидела лежащего на мне, как потом узнала, Эдуарда Григоряна. ...На руке наколка «Рима» или же «Рита» (на руке Григоряна наколка «Рита»).

- К.Меджлумян (потерпевшая): «Григорян ударил мать поломанной ножкой стула. По всем внешним признакам и характерным чертам он мне показался лезгином».

В другой квартире Григорян замахнулся топором на Петросяна, но тот смог помешать преступнику и все-таки упал от удара. Петросяна спасло то, что Григорян счел его убитым, и на очной ставке потерпевший опознал преступника.

Из видеозаписи очной ставки.

Исаев - Григорян: «Ты же сам сказал мне, что 28 февраля день, ниспосланный тебе самим Богом. Удача сама нашла тебя». Григорян выходит из себя и кричит: «Зачем я тебя кормил?..»

Григорян и члены его банды осуждены, а по факту убийства бандой Эммы Григорян дело направлено судом для производства дополнительного расследования.

Но главное сделано - националисты извлекли из этой трагедии максимальную выгоду. События приобрели необратимый характер. Далее поток беженцев рос. Алогея он достиг во время новой блистательной акции, осуществленной вла-

стями и боевиками в Армении. Близился к концу 1988 год. Уже вполне ясно стала видна неспособность Центра влиять на события. Безнаказанность тех, кто преступал закон, порождала ощущение вседозволенности (вполне реальное, впрочем). И вот уже представитель тех, кого именуют цветом армянской интеллигенции, член-корреспондент АН Армении Рафаэль Казарян, выступая на многотысячном митинге на Театральной площади Еревана, заговорил без обиняков: «Впервые за десятилетия нам предоставлена уникальная возможность очистить Армению».

Обратите внимание на изысканность словаря! «Очистить...» Как тут не вспомнить Риббентропа и газовые печи.

Впрочем, и действительность была под стать заявлениям. Армянские боевики вместе с представителями Советской власти и армянской Компартии предприняли акции разбоя и бандитизма против беззащитного и безоружного азербайджанского населения Армении. Врывались в дома, убивали, насиловали, отрезали носы и уши детям, крушили все, что попадет под руку... Оставшихся в живых - зимой, в горах, часто без одежды выгоняли на дорогу: «Вон из Армении, проклятые турки!».

Вот лишь два свидетельства - из многих тысяч страшных эпизодов разгула нелюдей...

26 ноября 1988 года житель села Низами Зангигасарского района Мехтиев Сабир вместе со своим сыном Исцендером и жителем Баку Арташем Манасяном выехали на машине из

села. Возле озера Севан дорогу им преградили грузовики-бородачи. Вытащив отца и сына из машины, армянские боевики обыскали и забрали имеющиеся в машине 3800 рублей, облигации на сумму 5000 рублей и сберкнижку на 14 тысяч рублей, подожгли машину и начали избиение отца и сына. Били металлическими прутьями и камнями, пока те не потеряли сознание. Бандиты, решив, что жертвы мертвы, бросили тела на дороге.

Искендер вспоминает:

- Когда я открыл глаза, увидел, что лежу в больнице. Отец тоже лежал рядом. Нас окружило много людей, которые разглядывали нас и улыбались. Когда я хотел встать, то кто-то ударил меня по голове бутылкой и сказал: «Это тебе за Сумгайт». Мне на глаза потек йод. Медсестры тоже напали на нас. Нас били еще двое. До утра мы были под кроватью без лекарств. Потом к нам подошли два милиционера. Один из них писал что-то и сказал:

- Ты должен подписать в том, что сам поджег свою машину. Я отказался. Тогда другой вытащил из кармана кнопочный нож и лезвие прислонил к уху:

- Если ты не поставишь подпись, то сперва я отрежу твоё ухо, а затем и нос.

Я почувствовал на лице теплую кровь. Он отрезал мое ухо. Я был беспомощен и подписал.

Когда они ушли, солдаты переправили нас в военный госпиталь. Не выдержав столько жестокостей, отец скон-

чался. Тело отца мы с солдатами отвезли в Нахчывань, а оттуда в Баку.

29 ноября начальник Спитакского райотдела МВД Армении прибыл в село Сарал Спитакского района. Собрав жителей, он предупредил: «Завтра мы дадим вам автобусы, автолавки и грузовые машины. Сберите вещи и отправляйтесь в Азербайджан. Два БТРа будут сопровождать вас. Здесь вы больше жить не сумеете. Никто не может гарантировать вам жизнь».

К вечеру следующего дня колонна двинулась в путь. Головным шел БТР, второй БТР замыкал ее.

На перекрестке дорог патруль ГАИ задержал часть колонны. Головная часть пошла без прикрытия сзади. На подъезде к селу Маркавит вблизи Кировакана град пуль обрушился на колонну. Автоматные очереди прошли насквозь машину, в которой ехала семья Баладжаевых.

В машине были убиты:

Баладжаев Теймур Масим оглы - 1957 г.р., Баладжаева Сурая Гусейн кызы - 1954 г.р. и Баладжаев Шахин 11 лет.

Грузовики свернули в сторону, увозя скарб спасающихся от смерти людей и убитых в ближайший армянский пансионат.

Днем раньше на этом же месте подобная участь постигла предыдущую колонну.

Конвойер смерти, которым руководил армянский милиционерский начальник, действовал исправно.

А вот итоговый список жертв этой акции:

- врачами в больнице умерщвлено 2 человека;
- из-за неоказания медицинской помощи скончалось 3 человека;
- убиты в ходе истязаний 35 человек;
- скончался от избиений 41 человек;
- сожжены заживо 11 человек;
- после истязаний отрезали головы 2 людям;
- убили и сожгли 4 человека;
- повесили 1 человека;
- утопили 3 человека;
- задавлено машинами 7 человек;
- убиты огнестрельным оружием 16 человек;
- замерзли в горах, спасаясь бегством, 49 человек;
- похищены и пропали без вести 8 человек;
- убит электрическим током 1 человек;
- убиты в транспортных и других происшествиях 22 человека;
- покончил жизнь самоубийством 1 человек;
- скончались от инфаркта в результате нервного потрясения 10 человек, в том числе одна беременная женщина.

Всего убито 216 человек, в том числе 57 женщин, 5 младенцев и 18 детей различного возраста.

Добычей армянских националистов стало 172 азербайджанских села.

Предлагаем этот список вниманию правительства Демократической Армении: может быть, кого-то за эти заслуги еще

не наградили. Около двухсот тысяч людей менее чем за две недели были изгнаны с земли, на которой трудились. Без гроша в кармане, голодные, холодные, униженные - и все-таки уцелевшие. Разве не счастье? Куда смотрела ты, наша великкая мировая держава, занимающая одну шестую земной суши?

Как не померкли вы от стыда и позора, рубиновые звезды Кремля? Где вы были, великие и малые правозащитники в СССР и за рубежом, твердящие о самоценности каждой человеческой жизни? А вы, страны развитых демократий, столько десятилетий радеющие за права человека у нас - почему никто из вас не сказал ни слова? Захлебывался криком Азербайджан, исходил болью - но, увы, признаем с тяжестью в душе, что и его тогдашний трусливый правитель сделал все, чтобы трагедия сотен тысяч его единокровных сограждан осталась незамеченной в мире.

Она и осталась незамеченной. Она была бы еще большей по масштабам, если бы не содрогнулась и не разверзлась твердь земная. В Армению пришло страшное землетрясение. Это спасло от расправы тысячи азербайджанцев, о них на какое-то время забыли, чтобы чуть позже с еще большей яростью продолжить изгнание.

...И все же Азербайджан сразу же предоставил соседям помощь. Отношение к ней в Армении весьма показательно: горюче-смазочные материалы приняли, от донорской крови отказались. Не подошла наша кровь, хорошо хоть нефть приводилась...

В Армении, где культ скорби и памятников занимает особое место, не нашлось доброго слова, чтобы помянуть 69 бакинцев и 9 членов экипажа, поднятых гражданской обороной по сигналу тревоги и летевших на помощь соседям. Среди них были азербайджанцы, русские, татары, армянин и еврей... Их самолет разбился, подлетая к Еревану.

Не вспомнили, не заметили. И если страшная беда не прибавила человеческого благородства, то и все произшедшее перед этим, увы, как ни печально, выглядит закономерным. Ибо одно - как народный депутат Г.Игитян говорит в Верховном Совете СССР, что кровь армянского мальчика и кровь мальчика-турка (опять турка! - авт.) для него равнозначна.

И другое - равнодушно смотреть, как людей лишь за то, что они другой нации, убивают, насилиют, издеваются над ними.

Тут - другая философия, и она тоже имеет свои корни.

«Я уничтожал турецкое население (читай азербайджанское, -авт.) в Басар-Гечаре, не разбираясь ни в чем, - сообщал в 1918 г. видный дашнак Ваарам. - Но иногда жалеешь пули. Самое верное средство против этих собак - это то, чтобы после боя собрать всех уцелевших, переполнить колодцы ими и сверху добить тяжелыми камнями, чтобы их не стало больше на свете. Я так и поступил: собрал всех мужчин, женщин и детей и покончил с ними, заполнив камнями колодцы, куда они до этого были мною брошены... Чтобы их не было боль-

ше на свете...» (А.Лалаян, М., 1936 г., «Революционный Восток», № 2-3)

Философия понятная. Непонятно другое: как могло изгнание азербайджанцев произойти у всех на глазах, в стране, во всеуслышание заявившей, что она желает жить именем закона?

Но произошло. Вековая мечта дашнаков осуществилась. Ни одного азербайджанца в Армении отныне не было.

А между тем в Азербайджане в это время жили и работали около полутора миллиона армян, в том числе 232 тысячи - в Баку, его столице. Режиссерами кровавого спектакля им была отведена в этой трагедии роль заложников.

Фитиль был зажжен. Бомба должна была взорваться.

АГРЕССИЯ

Ужас землетрясения не просветлил разума идеологов и руководителей армянского общенационального движения, как они скоро станут именоваться.

8 декабря 1988 года Комитет карабахского движения Армении обратился к соотечественникам: «Мы призываем Центральное правительство не использовать трагедию армянского народа для объявления всесоюзной стройкой - не пытаться изменить этнический состав Армении». Страшнее землетрясения для армянских националистов присутствие рядом людей другой национальности, пока азербайджанцев, потому что они ближе, их только изгнали, и есть рядом их богатые земли, которые можно отхватить из-под обломков распадающейся империи. Необходимо дальнейшее вооружение! И оружие шло! Парижская газета «Le Journal du Dimanche» от 24 января 1990 года сообщала в материале своего собкора Клод-Мари Вардо.

«В Ереван за последние недели из Ливана продолжали прибывать самолеты с тяжелым оружием, минометами и автоматами. Выгрузка производилась ночью под охраной армянских таможенников. Последние избавились от всякой опеки, исходящей из-за пределов республики, и встали на сторону наиболее экстремистски настроенных армян. Вот уже несколько дней, как на таможне аэропорта не служит ни один русский. Эти поставки оружия начались, видимо, в сентябре.

В момент, когда в Нагорном Карабахе разгорается гражданская война, в Ереване и деревнях, на территории между столицей и границей с Азербайджаном, встречается все больше вооруженных людей. А также множество возбужденных юнцов, опасных и готовых на все.

Во главе этих банд все чаще можно видеть армян, прибывших из Бейрута и Дамаска. Некоторые из них близки к ливанским террористам и христианским вооруженным формированиям. Несколько сотен ливанских армян, хорошо знакомых с тактикой уличных боев, прибыли сюда без визы. Часть их находится в Ереване, но большинство уже отбыло в пограничные районы в окрестностях Гориса и напротив Ханлара. ...Комитет «Карабах» держит в своих руках организацию вылазок против Азербайджана. Только он может предоставить вам вертолет для быстрой поездки на восток страны».

Азербайджан пытался контролировать грузы, поступающие по его территории в Армению и в ИКАО. В железнодорожных вагонах и машинах находили ракеты, пусковые установки, взрывчатку, взрывчатку, другое оружие. Эти грузы задерживались.

И тогда следовал истощный вопль - Блокада!

Снова блокируют несчастный армянский народ!

Меж тем в Армению прибывали инструкторы, возникали новые отряды, МВД и армия устранились, очевидно, не было приказа вмешиваться. Участились нападения на органы внутренних дел и военные части Советской Армии с целью захвата оружия.

Из материалов Комиссии по национальной политике и межнациональным отношениям Совета национальностей Верховного Совета СССР: с января по 10 февраля 1990 года совершено 131 нападение и захвачено 6179 единиц огнестрельного оружия;

3 миномета, 13 пулеметов, 1000 автоматов,
1300 винтовок, 1300 револьверов и пистолетов,
133 пушки и 17 ракетных установок, 13000 снарядов и ракет, 556 гранат, 19 единиц бронетехники,
21 тонна взрывчатых веществ.

Простая человеческая логика подсказывает, что вооружаются для агрессии и атаки. Армянские боевики долго ждать не заставили. Следуют атаки одна за другой на приграничные села, а с апреля- мая 1991 года и на города Азербайджана.

Части внутренних войск не смогли обеспечить безопасность жителей небольшого села Кярки Нахчыванской автономной республики Азербайджана.

Постоянным обстрелам подвергались не только мирные жители, но и войковые наряды. Только чудом остались в живых полковник Парасухин, майор Тихомиров и старший лейтенант Лаптев. Удостоверившись, что в машине офицеры ВВ, бандиты открыли огонь вслед, очередь прошила машину насеквоздь, к счастью, не задев офицеров. Сельчане вынуждены были покинуть кров, оставив свои дома под охраной войск, войска ушли. И в январе 1990 года село захватили армянские боевики.

Власти Армении переименовали село и заселили его гражданами Армении. Аннексия осталась безнаказанной.

Безнаказанность поощряет агрессора. Война и теракты охватывают все новые и новые населенные пункты.

В ночь с 23 на 24 марта 1990 года около 2 часов 30 минут начался обстрел села Баганис Айрум Казахского района, огневая подготовка шла с применением минометов.

В 6 часов утра по сигналу белой ракеты вооруженные стрелковым оружием армянские боевики в форме военного образца ворвались в село. Не успевшие вовремя покинуть село шесть человек, среди них две женщины 30 и 23 лет и двухмесячный ребенок, были убиты и сожжены. Специальная группа боевиков занялась грабежом и угоном скота. Третья группа ведрами брала бензин из въехавшего бензовоза, поливала дома и поджигала.

Жертв могло бы быть значительно больше, если бы не два работника Казахского РОВД, прикрывших бегство людей. Один из них - Ахмедов Меджид Октай оглы, заплатил своей жизнью, спасая людей. Всего погибло 7 человек, сожжено 11 домов. Свидетельствует гвардии старший лейтенант С.Четенов, прибывший через пару дней на место событий:

«...Пойманы боевики были с поличным. У них обнаружили два миномета и тридцать мин. По предварительным данным специалистов, осколки мин, обнаруженные в Баганис Айруме, полностью идентичны захваченным у боевиков. Боевики были переданы Ноемберянскому РОВД (Армении - авт.), оттуда их отпустили с миром, даже не сделав никаких

записей. ...На автовокзале старая женщина схватила меня за рукав куртки. Глядя печальными, полными слез глазами, она что-то с горечью и болью говорила...

- Не сердись, командир, у нее недавно внука убили. На тех, кто это сделал, была похожая форма».

Оборотни надели не только армейскую форму, их прикрывает Верховный Совет Армении; банды, присягая национал-сепаратистам, легализируются, другие получают удостоверения МВД Армении и право на ношение краденого оружия.

Армянская Апостольская церковь, в лице Эчмиадзина, щедро выдает убийцам документы для прикрытия и командировочные удостоверения созданного церковниками Арцахского армянского благотворительного общества «Амарас» с девизом «Господь - наш свет и спасение!» и с указанием цели командировки: «с целью оперативного решения вопросов оказания помощи остронуждающимся, сиротам». Старо, как мир, детоубийцы получают при-жрытие лицемеров, чтобы множить число сирот. Именно такими документами были снабжены убийцы полковника В.Блахотина, совершившие теракт в Ростове 8 апреля 1991 года. Документы скреплены подписями народных депутатов СССР от ИКАО, тех, кто выступил инициатором и глашатаем карабахского конфликта. На дороги вдоль границы между Азербайджаном и Арменией в сумерки выходят вооруженные и одетые в военную форму светлолицые и светловолосые группы, водитель в неверном свете фар может их принять

за солдат Советской Армии, призванных из Рязани и Ярославля, но это оборотни из армянских бандформирований, называющие себя Армянской национальной армией, надевшие на лица гуттаперчевые маски, напоминающие черты русских парней. Одинокая машина и ее пассажиры - вот главная цель головорезов, уничтожающих людей не армянской национальности. Такова действительность этой войны. Старший лейтенант Четенов, просмотрев видеокассету о результатах бандитских акций в Баганис Айруме, был потрясен: «...Мне, прошедшему Афганистан, было страшно. Страшно видеть старика, ползающего на коленях по пепелищу и собирающего в ведро обугленные куски тела своего брата. Женщин с перерезанным горлом, младенца с размозженной головой».

В Ростове среди бела дня армянскими террористами из автомата на пороге дома застрелен полковник Блахотин.

После успешных операций по разоружению армянских бандформирований в Чайкенде и Мартунашене Ханларского района, очистке некоторых сел Геранбийского района и ИКАО Азербайджана на дорогах Российской Федерации как бы в отместку взорван вагон пассажирского поезда Москва-Баку. Взрыв произошел 30 мая 1991 года вблизи железнодорожной станции Карланорт Дагестана. Погибли люди различных национальностей: даргинцы, аварцы, кумыки, армяне, азербайджанцы, русские - семь женщин и пять мужчин. Еще не установлены преступники, но несколькими месяцами раньше были взорваны пути на подъезде к Ростову под составом

Симферополь-Баку. Тогда обошлось без человеческих жертв, и преступники не были найдены.

Метастазы национал-терроризма охватывают страну, и, если у наших «демократов» в борьбе за власть не хватит трезвого ума для осуждения и предотвращения войны и террора, в кровавое месиво межнациональной гражданской войны может погрузиться вся страна.

В ИКАО и приграничных районах Азербайджана с начала конфликта на 29 мая 1991 года погибло 206 человек, в том числе 158 человек гражданского населения, 31 сотрудник милиции, 17 военнослужащих. Взорвано 62 объекта.

РУССКИЕ ИДУТ!

Трагедия русского воинства от века заключалась в том, что завоевания, добытые кровью на полях сражений, бездарные политики ухитрялись потом проигрывать в кабинетах.

Исторически армянской государственности на территории Закавказья не существовало никогда.

В первой половине XIX века, когда сюда пришли русские войска, армяне жили на территории Эриванского ханства, Нахичеванского ханства, Карабахского ханства. Это - факт общеизвестный.

Как и то, впрочем, что именно по воле России, под защиту русского оружия начали собираться армяне в наши края. Чем дальше, тем больше... Именно Россия помогла армянам вернуть утраченную пару тысячелетий назад государственность.

Список истинных благодеяний России, направленных на процветание армянского народа, можно продолжить.

Можно без труда выстроить также и список благостных цитат армянских авторов - от людей действительно выдающихся - до Зория Балаяна и др., которые полны словами о духовной близости армян к русским (в подтексте - и вероломстве этих негодяев -мусульман, - авт.). Слова, однако, словами, а дела - делами. Многочисленные свидетельства (в том числе, и приведенные в этой статье) неопровержимо показывают, что дашнаки не раз и не два вставали на борьбу против русских. Борьба эта всегда была вооруженной. «...В резуль-

тате погибло от террора много русских администраторов и частных лиц, неугодных армянам, - свидетельствует очевидец - Губернаторы Накашидзе, Андреев, полковники Быков, Сахаров и много других агентов правительства... Цель, которая при этом преследовалась и отчасти была достигнута: размежевание на территории Закавказья армян от мусульман и освобождение земель для занятия их армянскими переселенцами из Турции и отчасти из Персии...» Это написано в 1908 году.

Увы, ничто не ново под луной!

Может быть, к этому аспекту дела не стоило бы возвращаться, если бы эта тема не стала сейчас снова актуальной. Ибо два основных направления деятельности нынешней Армянской республики - создание собственных незаконных вооруженных сил и индивидуальный террор. Оба эти пути направлены не только против Азербайджана - они направлены против России.

Отдадим должное русским солдатам и офицерам, которые, выполняя свой конституционный долг, противостоят армянским головорезам в ИКАО и на границе с Арменией. Не их вина, что из-за словоблудия политиков они долгое время были мишениями и не могли даже отвечать огнем на огонь. А когда они стали разоружать обнаглевшие вконец банды боевиков, сколько камней нашлось для них у «демократов» разных цветов и оттенков!

Первые же «Вести» Российского ТВ с сочувствием сообщили о 160 стволах оружия, изъятых у армянской милиции.

Бедный русский человек в Сибири или в Курске, или где-нибудь еще в российской глубинке! Откуда ему знать, сколько оружия в Армении! Но существуют официальные данные МВД СССР о количестве оружия, незаконно изъятого или похищенного в Армении из милиции, ДОСААФ, воинских частей.

Отнимите из этого официального и сильно преуменьшенного количества стволов мизерное количество на сегодняшний день изъятых. Прибавьте многие тысячи, поступившие по земле и самолетами из Бейрута, похищенные или купленные на оружейных заводах в России (лишь некоторые дела об этих хищениях раскрыты). Итог будет говорить сам за себя. Сотни тысяч единиц современного оружия насчитывается в сегодняшней армянской армии.

Из этого оружия убивают азербайджанцев. Но с ним в руках штурмуют и воинские части Советской Армии на территории Армении. Из него убивают русских.

Только в 1991 году убиты офицеры и солдаты Советской Армии:

полковник **В.П.Блахотин**;
подполковник **В.В.Григорьев**;
подполковник **А.М.Илларионов**;
майор **И.Ю.Иванов**;
лейтенант **О. В. Бабак**;
сержант **И. И. Гоек**;
 рядовой **С.А.Денисов**;
 рядовой **А.С.Гологан**;
 рядовой **В.А.Маркин...**

ВЕЧНАЯ ИМ ПАМЯТЬ!

И ведь вот что показательно: именно те, кто кричит о свободе и демократии, ведущуюся против Азербайджана необъявленную войну именуют демократическим движением, именно они и поливают грязью армию или, что не лучше, ставят вопрос так:

«А что армии делать в Закавказье? Пусть сами выясняют отношения...»

Как будто речь идет о Бейруте или Афганистане. Свидетельства военных о бесчинствах, творимых армянскими боевиками, замалчиваются или игнорируются.

Но стоило армии начать выполнять Указ Президента от 25 июля 1990 года, как стон стоит повсюду: «О, многострадальный армянский народ!». Вообще, конфликт, о котором идет речь, помимо всего прочего, потрясающее свидетельство тому, как под прикрытием замечательных высоких слов совершаются дела неправые.

Катал и кос всех армян Вазген I так оценивает свою деятельность: «Мы оцениваем прежде всего нашу церковную деятельность в Армении и за рубежом по упрочению связей с армянской диаспорой. Второе - это наша проповедническая деятельность, будь то письменная или словесная, в отношении духовного и нравственного воспитания нашего народа. Третье - поддержка и развитие на здоровых

основах патриотических чувств нашего народа под кровом Советского Союза».

А между тем именно усилиями его коллег конфликту постоянно придается окраска противостояния религий. И звучат в проповедях призывы убивать неверных, и публикуется в армянском популярном журнале картинка-перевертыш: «Кто враг?»

Переверни - увидишь: молла. Ах, если бы дело кончалось зориями балаянами, с равным приыханием воспевающими монастыри и тут же с ненавистью пишущими о мусульманских священнослужителях!

Но нет, не кончается. За словом - дело. И армянские священники берутся за оружие.

Или и вправду лучшее, что может сделать служитель Армянской Апостольской церкви, личным примером показать мирянам, что убивать неверных благое дело? Очевидно, поэтому, да простит нас Бог, настоятель Макараванского монастыря отец Степан (в миру Степан Давтян) в июне 1988 года появился в Баку с тремя бутылками с зажигательной смесью с фитилем и самодельным финским ножом впридачу, был задержан бакинской милицией. Ноне успокоился. Успокоил его только Господь, призвав на Суд всевышний при попытке взрыва 8 ноября 1988 года мемориала «Дружба народов закавказских республик», что в Казахском районе Азербайджана.

А совсем недавно обнаруживается огромный склад оружия в церкви армянского села Кылычбак Аскеранского района ИКАО: 6 минометов,

16 самодельных мин, 130 самодельных ручных гранат, 7 гранат серийного производства для гранатометов, два мощных блока питания к радиостанции. Не правда ли, недурная миссия для служителей Всевышнего?

Пуля не знает, кого убивает. А адресованы армянские пули были, как мы убедились, и русским солдатам, и офицерам.

Те из них, кто вернется домой, завершив нелегкую службу по защите Азербайджана, по защите СССР, получат удостоверения и льготы участников войны.

Той самой, необъявленной.

UNDECLARED WAR

Deportation of Azerbaijanis from Armenia was bloody:

- Doctors euthanized in hospital 2 persons;
- Because of lack of medical aid 3 persons have died;
- 35 persons were killed during tortures;
- 41 persons have died from beatings;
- 11 persons were burnt alive;
- After tortures 2 people were beheaded;
- 4 persons were killed and burnt;
- 1 person was hung up;
- 3 persons have been drowned;
- 7 persons were crushed by cars;
- 16 persons were killed by fire-arms;
- 49 persons have frozen in mountains trying to escape;
- 8 persons were kidnapped and missing;
- 1 person was executed by electrocution;
- 22 persons were killed in transport and other incidents;
- 1 person has committed suicide;
- 10 persons, including one pregnant woman have died from heart attack as a result of nervous shock

In total, 216 persons, including 57 women, 5 infants and 18 children of various ages were killed.

Provided by Public Prosecutor of the Azerbaijan Republic

Armenian nationalists have seized 172 Azerbaijani villages with 8 thousand square kilometers of area.

UNDECLARED WAR

Our society depraved by “abundance” of the period of stagnation has forgotten what the war is!

We watched war, sitting at a tea cup, in cozy apartments. On the screen there was jungle of Vietnam, the Afghani foothills, and yellow deserts of the Near East.

And we, filled with indignation or having rejoiced at the next information report, came back to usual affairs.

We had a psychology of peaceful people. We learned no lessons the history conveys. We were again assured, that in any case

“... And on the enemy land we will beat the enemy
Spilling little blood and with a mighty blow...“

And we have again paid for it.

However, this time there was no swift attack of the enemy. There was no loss of the third of territory of the country for a week.

But day by day the fire amplified, the number of victims multiplied, and hundreds of thousands of horrified people left their homes and fled away. The blood flew like a river. And this meant that long before the word “war” was pronounced aloud, the war went in the territory of Soviet Union.

Both this and the old war had one more common feature – they were undeclared.

War has its own laws to which the concepts of peace time are not applicable. After the Pearl Harbor, in the USA the Japanese were interned. In France, in the beginning of the IIWW – the Germans. The Soviet Germans have suffered also. It is unfair, it is terrible, but so it was, because the war has its logic. The violence generates violence - the world history does not know exceptions to this rule.

Those who would like to avoid from atrocities and horrors of war, have to prevent in every way from unleashing wars. There are no other recipes. The present civil war in the USSR has begun in the Caucasus. The reason of that were the claims of Armenia on a part of the Azerbaijani territory – Nagorno Karabakh.

It is very easy to deceive the person, wishing to be deceived. Probably, therefore, the leaders of the country did not see behind the veil of democratic phrases the chauvinistic, annexation essence of the Karabakh movement, and promoted nationalism blossoming, both in the Caucasus and in all country.

And it was not difficult to understand this essence.

The main slogan of the Karabakh movement, inflamed and directed from Yerevan, was “Miatsum! - Reunion! - Anschluss! But Anschluss is a war, and just with Anschluss, with the unification (capture) of Austria by Nazi Germany the Second World War has begun. And zeal for destiny of the Sudeten Germans has led to intrusion in Czechoslovakia ... Slogans and the argument of attacking parties in both cases coincide almost textually. The policy of “pacification” of the aggressor as Munich demonstrated didn't lead to anything good.

And it still repeats.

PROLOGUE

May be actions of the Armenian leaders - they name themselves communists as in 1988-1990s or democrats after recent elections to the Supreme Soviet of Armenia – are only casual episode? Let us address to the history.

It clearly shows that the bourgeois, communists and “democrats”, who are at the head of Armenia, show touching unanimity in desire to absorb the lands of neighbors. So, the essence of the matter is not in the name of this or that party in power, but in their policy, which is national-chauvinistic, as a matter of fact. It has begun not today. The Armenian national movement has deep roots and throughout centuries was guided and directed by the Armenian clergy and since 1892 – also the Dashnaksutun Party, the first congress of which took place the same year in Geneva.

As documents from archives of the end of the last century (Central State Archive of October Revolution (CSAOR) of the USSR testify (f. 102) “the goal of Dashnaksutun Party is to establish free dominating democratic republic, the ways of achievement of the purpose are: 1) armed revolt; 2) intensively revolutionize not only the Armenians; 3) arming and organization of Armenians; 4) terror and devastate the governmental officers and establishments”. When you study archival materials or the historical literature of the beginning of the last century on events

in the Caucasus, one can find out surprising similarity of the events of bygone days to the today's validity. Being guided by the idea of creation of "Great free Armenia", the Dashnaks have created a 100-thousand army by 1908. Soldiers for assembly received a 30-rouble salary monthly; and for the army maintenance has been spent 10 million rubles. As the contemporary of those old events on the Caucasus, marks "... Armenians could not constrain their latent hatred to Moslems. Apparently, a great number of Moslems had been killed, and a part of the territory was cleansed from them, and a part was delimited.

... The first duty of every dashnak is full conspiracy both external, and internal, and to inform the chief about all he noticed. For infringement and default - terror.

... From the thieves they formed predatory gangs, who begun to plunder and kill not only persons of other nationality, but also Armenians. The 1907 was marked everywhere by a long line of murders of Armenians under Dashnaksutun Party's decision. Propagation of dashnaks differs with its constant Jesuitism, for Armenians it is conducted with national coloring, and for others – it is general socialistic.... Taking away the church property, the Dashnaksutun, taking into consideration strengthening everywhere of revolutionary rumblings, ordered on party to launch a war both with Russia and Turkey. After the unsuccessful and still massed open armed revolt on the Caucasus and simultaneously suppression of disorders in Russia, Dashnaksutun got quiet, having shown concentrated activities in ruthless suppression

among themselves and secret beating of those governmental ranks who strictly looked on the dashnaks as at enemies of the state, unyielding to their Jesuit assurances, that they act not against Russia, but against Turkey. Many representatives of the power have been deceived by dashnaks so that till now follow them.

Really prophetic were also the conclusions stated by Count Vorontsov-Dashkov more eighty years ago: "For the Armenians, nowadays, it is not secret, that "Dashnaksutun", having outstanding role in the Armenian-Tatar slaughter, often resorted for the proof of the necessity of provocative actions, like ostensibly tactical attacks of the gangs "fedai" on the neighboring Tatar population, who, of course, didn't leave these actions of Armenians unanswered. This aspiration of Dashnaksutun was explained by them as ordinary aspiration to form a considerable territory with only Armenian population with a view of preparation of the best ground for creation in the future of independent Armenia" ("Notes on management of the Caucasian krai of the general aide-de-camp count Vorontsov-Dashkov", p. 12).

Nothing passes completely: the history has played a malicious joke with dashnaks, their impunity in Russia, application of the armed formations against the people of the Caucasus and terror against all who are against this policy, repeated in Turkey after the First World War, have led to tragedies, no, not of the dashnaks, but of the Armenian people. Turkish active armed forces have easily dispersed gangs of bandits, and also suffered the peaceful inhabitants, who have become as a matter of fact, hostages. That

was the Armenian tragedy. The rests of the Armenian population of Turkey have dispersed filling up Diaspora all over the world. The Armenian side constantly accuses since then Turkey of genocide of the Armenian people (what, as known, does not hamper the present governors of Armenia to actively seek and find commercial and diplomatic partners in Turkey).

In the late fifties of last century in Yerevan they will erect a majestic Memorial to victims of the genocide that became the epicenter of mournfully solemn rallies. So they care for and cherish the pain, memory of the blood calling for revenge. These feelings are in every possible way forced, where possible.

In 1990, the Armenian lobbyists in the Senate of the USA tried to pass a decision on genocide of 1915, but the Senate rejected this offer. But the myth about the distressful and unfortunate Armenia remained. Therefore, historical digressions cannot be disregarded.

By the moment of joining of the Trans-Caucasus to Russia in the territory of present Armenia, Georgia and Azerbaijan lived only a half-million of Armenians.

To the beginning of the century because of ethnic confrontations on this territory from Persia and Turkey were settled still a half-million of Armenians, and this process proceeded, and the last considerable wave of repatriates to Armenia came in the fifties of the last century. A corner stone of the Armenian national policy all this time was the question on moving of Armenians on the lands of the neighboring people and gradual replacement of these people.

Below are only some facts.

"The Armenian republic of dashnaks has received from allies the Kars area, a part of the Erivan province taken away from it in 1918, etc., that has made up the territory of Armenia 17.500 sq miles, with the population 1.510.000 (795.000 Armenians, 575.000 Moslems, 140.000 other nationalities). Not being content with it, the dashnaks have claimed for territories of Akhalkalaki and Borchaly, a part of Georgia, and on Karabakh, Nakhchivan and southern part of the great Yelizavetpol province, a part of Azerbaijan. Attempts to forcibly annex these territories (in the period of English occupation of the Trans-Caucasus) have led to war with Georgia (December 1918) and long and bloody battle against Azerbaijan as a result of which the population of conflict areas reduced to 10-30 %, and a number of settlements has been wiped off the face of the earth", the Great Soviet Encyclopedia (1926) informs on events of those years. But this bitter lesson seemed to be a little.

When in 1920 the interests of England to Armenia fell away, on the instruction of the Supreme body of League of the Nations the question on its territory is transferred to consideration of the US president - Wilson.

Mister Wilson, having shown magnanimity, has given to Armenia the greater part of Erzurum and Trapezund vilayets (province), and also entirely the Bitlis and Van vilayets, with total area of 30000 sq. miles, with a coastal line of 150 miles. The American senators, however, having shown practicism inherent

in them, with considerable majority have rejected the mandate unnecessary to America.

With establishment of the Soviet power the situation in region was stabilized. But any possibility for display of territorial claims continued to be used by the heads of Armenian – now already the communists.

Soon after the Great Patriotic War the Secretary of Central Committee of CP of Armenia Arutyunov on behalf of the Central Committee and republic SNK (Sovnarkom) addresses in Central Committee of the VKP (b) (All-Union Communist Party) with the request for transfer of NKAO to the Armenian Soviet Socialist Republic. The first secretary of Central Committee of AKP (b) at that time M. J. Bagirov not without irony has answered with the consent to transfer NKAO (without Shusha region) and made “counterclaim” to both Armenian and the Georgian Soviet Socialist Republic, and also Dagestan ASSR about transfer to Azerbaijan of some regions inhabited mostly by Azerbaijanis. The question lifted by Arutyunov fell away. There was, however, other possibility to satisfy appetites. It was, of course, less effective, but to neglect it also was not necessary. And it also was not neglected. Purposeful eviction of Azerbaijanis from Armenia continues for decades.

Over half-millions of Azerbaijanis lived seventy years ago on territories of modern Armenia, but skilful fomentation of inter-ethnic discord did what they wanted, and the Azerbaijanis living in cities of Armenia, firstly began to leave its territory. Every year

on April 24, Armenia celebrated day of genocide and then the word uttered in the Azerbaijani language in the street, could cost a life. Cities of Armenia became mono-national.

But there were people connected with this land - the Azerbaijani peasants living in this territory and have watered this land with blood and sweat, and to oust these people from their homelands was difficult, therefore, special measures were applied for this purpose.

In 1948, acting in collusion with Stalin, not without intermediary of Mikoyan and Beriya, the Armenian nationalists deported from Armenia to Kazakhstan and Azerbaijan of 100 thousand Azerbaijanis for placing on their lands of Armenians-repatriates.

After successful realization of this action, the banishment proceeded in less notable manner, but constantly and steadily. Sometimes they “observed the proprieties”. With the beginning of the present conflict, they have stopped to observe them even visibly.

DEPORTATION

The first refugees from Armenia have appeared in Azerbaijan already in the mid-February 1988.

The intimidated, frightened, helpless people did not know what to do: after all they have not been simply offended, they were under the threat of physical violence and driven from the lands, that were their homelands for centuries. To intensify the stream of people, it needed bloodshed. On February 24, blood has spilt on the Stepanakert-Agdam highway, and the first victims were two Azerbaijani youth. On 28 February, it was followed by Sumgait tragedy, condemned by the people and government of Azerbaijan. The central press even after court has ignored the fact, that one of the main characters in Sumgait was Grigoryan Eduard Robertovich of the Armenian nationality, born in the family of the worker in Sumgait in 1959. Two of his brothers were convicted. He himself was convicted three times - in 1979, 1981, 1982, totally was deprived of freedom for 9 years, 2 months and 13 days. Here are some testimonies of accomplices and victims of the criminal.

- Testimony of Mammadov (a member of the gang): "Edik Grigoryan stood in the middle of crowd. As well as others, he too shouted: "Karabakh is ours!" As soon as the shout has stopped, Grigoryan has ordered: "Follow me!"

- Isayev (a member of the gang): "... Breaking into the door we entered the apartment of Mejlumyan. In the room there was

a girl. Grigoryan Edik started to rape... Then, Edik approached to me and, having pushed in back, told: "Go and try..." Earlier I was silent about Grigoryan. He has buddies in all colonies of the Union, and he will get from under the earth and will finish off".

- L. Mejlumyan (victim): "... I lost consciousness. When I opened my eyes, I saw laying on me, as I knew later, Eduard Grigoryan.... with a tattoo on the hand "Rima" or "Rita" (on Grigoryan's hand it was "Rita").

- K. Mejlumyan (victim): "Grigoryan has struck my mother with a broken leg of chair. On all external signs and characteristic lines he seemed to be a Lezgin".

In other apartment Grigoryan has raised the axe against Petrosyan, but he could prevent the criminal and nevertheless fell down from blow. Petrosyan was rescued as Grigoryan has considered him dead, and on confrontation the victim identified the criminal.

From confrontation of video recording:

Isayev to Grigoryan: "You have told to me that February 28 is the day, granted to you by God. And the good luck itself has found you". Grigoryan, losing temper, shouts: "What for I fed you?..."

Grigoryan and members of his gang were convicted, and on the murder of Emma Grigoryan by the gang, the case was sent to the court for additional investigation.

But the main thing was done - nationalists have derived the maximum benefit from this tragedy. Events have got irreversible

character. Further, stream of refugees grew. The apogee it has reached during the new action carried out by the authorities and insurgents in Armenia. 1988 approached the end. Already inability of the Center to influence on the events became quite clearly visible. Impunity of those, who violated the law, caused sensation of permissiveness (quite real, by the way). And here already the representative of those whom are called the pick of the Armenian intelligentsia, corresponding member of the Academy of Sciences of Armenia Raphael Kazaryan, addressing the mass meeting on the Theatrical Square of Yerevan, started talking without beating about the bush: "For the first time we are given a unique possibility to clear Armenia".

Pay attention to the refined dictionary! "To clear..." It is appropriate here to recollect Rippentrop and his crematories.

In fact, they acted as stated. The Armenian militants together with representatives of the Soviet power and the Armenian Communist Party committed robbery and gangsterism against the defenseless and unarmed Azerbaijani population of Armenia. Rushed into houses, they killed, raped, cut off noses and ears of children, destroyed everything... Those who survived - in the winter, in mountains, often without clothes were driven on road: "You, damned Turks, go from Armenia!"

Here are only two cases of many thousand terrible episodes of inhuman treatment of the monsters...

On November 26, 1988 the Mehdiyev Sabir, inhabitant of the Nizami village of Zengibasar region, together with his son

Iskender and the inhabitant of Baku Artash Manasyan have left the village in his car. Near the lake Sevan bearded Armenians blocked the road. Having pulled out the father and son from the car, the Armenian militants searched and took away 3800 rubles from the car, bonds for the amount of 5000 rubles and a bankbook on 14 thousand rubles, then have set fire to the car and beat the father and son. They beat with metal rods and stones while those have not lost consciousness. Gangsters, having decided, that the victims were dead, have thrown their corpses on road.

Isgender recollects:

- When I opened my eyes, I saw that I was in hospital. My father was nearby. We were surrounded with many people who examined us and smiled. When I wished to rise, someone struck me on my head a bottle and told: "It is for you for Sumgait". Iodine flew on my eyes. Nurses, too, attacked on us. We were beaten by two more. Till the morning we were under a bed without medicines. Then two militiamen approached to us. One of them wrote something and told:

- You should sign that the car was burnt down. I refused. Then, another pulled out a push-button knife and blade from his pocket and said:

- If you do not put the signature at first I will cut off your ear, and then your nose.

I felt warm blood on my face. He cut off my ear. I was helpless and signed.

When they left, soldiers took us to military hospital. My father could not bear this savagery, and died. We brought the corpse to Nakhchivan, and further to Baku.

On November 29 the chief of the Spitak regional department of the Ministry of Internal Affairs of Armenia arrived in the village Saral of Spitak region. They ordered to gather the inhabitants, and then stated: "Tomorrow we will give you buses and lorries. Collect your belongings and go to Azerbaijan. Two armored troop-carriers will accompany you. Here you cannot live any more. Nobody can guarantee you to live here".

About the evening next day the column started moving. It was accompanied by two armored troop-carriers, one at the head of the column and the other behind of it. At a crossroads the traffic patrol detained a part of column. The head part of column moved forward without a troop-carrier behind. On the entrance to the Markavit village near to Kirovakan town the hail of bullets fell upon the column. Burst of submachine-gun fire stitched through the car in which the family of Balajayevs was.

In the car killed were:

Balajayev Teymur Masim oglu, 1957; Balajayeva Suraya Huseyn gizi, 1954; Balajayev Shahin, 11.

Lorries turned aside, taking away belongings of the people rescued from death and the killed to the nearest Armenian boarding house.

A day earlier on the same place the same fate overtook the previous column.

The conveyor of death under direction of the Armenian militia chief, operated "successfully".

And below is the total list of victims of this action:

- Doctors euthanized in hospital 2 persons;
- Because of lack of medical aid 3 persons have died;
- 35 persons were killed during tortures;
- 41 persons have died from beatings;
- 11 persons were burnt alive;
- After tortures 2 people were beheaded;
- 4 persons were killed and burnt;
- 1 person was hung up;
- 3 persons have been drowned;
- 7 persons were crushed by cars;
- 16 persons were killed by fire-arms;
- 49 persons have frozen in mountains trying to escape;
- 8 persons were kidnapped and missing;
- 1 person was executed by electrocution;
- 22 persons were killed in transport and other incidents;
- 1 person has committed suicide;
- 10 persons, including one pregnant woman have died from heart attack as a result of nervous shock

In total, 216 persons, including 57 women, 5 infants and 18 children of various ages were killed.

Armenian nationalists have seized 172 Azerbaijani villages with 8 thousand square kilometers of area.

We bring this list to attention of the government of Democratic Armenia: may be someone for these merits yet was not awarded. About two hundred thousand people during less than for two weeks were driven out of the lands they worked on. Without a penny in pocket, hungry, frozen and humiliated - and nevertheless survived people. Isn't it happiness? Where were you looking, our great power, occupying of the one sixth terrestrial land?

How could you not grow dark with shame and disgrace, ruby stars of the Kremlin? Where were you, great and small human rights activists in the USSR and abroad, repeating self-value of each human life? And you, the countries of the developed democracies, for decades taking care of human rights in our country - why did you keep silent? Azerbaijan was choked with painful shout - but, alas, though shameful is to confirm – the then coward authority made everything that the tragedy of hundreds thousand of his country fellow citizens remained unnoticed in the world.

It remained unnoticed. It would be still greater on scales if there were not the earthquake. Terrible earthquake hit Armenia. It rescued thousand of Azerbaijanis from punishment, and they simply for some time forgot about them, that later with even greater fury to continue the deportation.

... And still Azerbaijan offered its assistance to neighbors. The attitude to it in Armenia is rather indicative: Armenians accepted our combustive-lubricating materials, while the donor blood was not accepted. Our blood didn't do for them, and it is good that our oil was useful...

In Armenia where the cult of grief and monuments takes a special place, there was no kind word to remember 69 Bakuvites and 9 members of crew lifted by a civil defense on an alarm signal and flying to the aid of neighbors. Among them were Azerbaijanis, Russians, Tatars, Armenians and Jews... Their plane crashed, flying up to Yerevan.

They didn't remember, nor did they notice. And if the trouble didn't awake the sense of nobleness, then also the events before it, alas, as is sad, looks natural. As the People's Deputy G. Igityan says in the Supreme Soviet of the USSR that blood of the Armenian boy and blood of the Turkic boy (again the Turk!) is equal for him.

And it is another case when you differently look how the people are killed, forced, humiliated only because they are of other nation.

Here, there is other philosophy, and it too has its roots.

"I annihilated the Turkish population (read: Azerbaijanis-auth.) in Basarkecher, not knowing the matters," dashnak Vaaram stated in 1918. "But sometimes you regret bullets. The true way to kill these dogs is to gather all the escaped, to overfill wells with them and from above to finish off with heavy stones that they did not remain alive. I did so: I collected all the men, women and children and finished off them, having filled with stones the wells where they were thrown earlier by me... That they were wiped off ..." (A. Lalayan, M, 1936, "The Revolutionary East", № 2-3)

That is a clear philosophy. Unclear is another: how it was possible to oust Azerbaijanis in the country which publicly declared that it wishes to live in the name of law?

But it happened. The century-old dream of dashnaks was realized.. No Azerbaijani remained in Armenia.

And meanwhile in Azerbaijan there were about a half-million of Armenians, including 232 thousand only in Baku. Directors of this bloody performance assigned the part of hostages in this tragedy.

The fuse was lighted. The bomb should blow up.

AGGRESSION

The horror of earthquake did not clarify the mind of the ideologists and heads of the Armenian national movement as they began to call it later.

On December 8, 1988 the Committee of the Karabakh movement of Armenia addressed to compatriots: "We urge the Central government not to use tragedy of the Armenian people for the announcement of all-Union building - not to try to change ethnic structure of Armenia". More terrible than earthquake for the Armenian nationalists was presence of the people of other nationality - now Azerbaijanis - because they are closer, they were just driven, and nearby there is rich lands that can be snipped off from under fragments of the

collapsed empire. We have to arm! And the arm was found! The Parisian newspaper "Le Journal du Dimanche", dated January 24, 1990 informed in the material of staff reporter Claude-Mari Vardo.

"Planes continued to arrive in Yerevan for last weeks from Lebanon with the heavy weapon, mortars and automatic machines. The unloading was made at night under protection of the Armenian customs officers. The last have got rid of any guardianship from out of the republic, and supported the extremist Armenians. It is now for several days as at the airport customs there is no any Russian. Delivery of weapon began probably in September. During the moment when in Nagorno Karabakh the civil war inflames, in Yerevan and in the villages, in territory between Armenian capital and border with Azerbaijan, there are more and more armed people. And also set of the excited youth, dangerous and ready for all.

At the head of these gangs there are often the Armenians who have arrived from Beirut and Damascus. Some of them are close to the Lebanese terrorists and Christian armed formations. Some hundreds Lebanese Armenians, familiar with tactics of street fights, have arrived here without visa. Part of them is in Yerevan, but the majority has already left for the borders in vicinities of Gorus and the area bordering with Khanlar region... The Karabakh Committee holds in the hands the organization of sorties against Azerbaijan. Only it can give you the helicopter for a fast trip on the country east".

Azerbaijan tried to control the cargoes arriving on its territory to Armenia and in NKAO. In railway cars and cars it was found rockets, launchers, explosives, and other weapons. These cargoes were detained.

And then started the heart-rending cry - Blockade!

Again the unfortunate Armenian people are blockaded!

Meanwhile there arrived instructors in Armenia, appeared new groups, the Ministry of Internal Affairs and army were neutralized, and obviously, there was no order to interfere. Attacks on law-enforcement bodies and military detachments of the Soviet Army to get weapon became frequent. Provided in the materials of the Commission on the national policy and international relations of the Soviet of nationalities of the Supreme Soviet of the USSR: from January till February 10, 1990, 131 attacks were made and 6179 units of fire-arms were grasped; 3 mortars, 13 machine guns, 1000 automatic machines, 1300 rifles, 1300 revolvers and pistols, 133 guns and 17 rocket installations, 13000 shells and rockets, 556 grenades, 19 units armored machines, 21 tons of explosives.

The simple human logic suggests that one arms for aggression and attack. It didn't take long to wait the Armenian militants. And the attacks follow another on border villages, and since April, 1991 and on the cities of Azerbaijan.

Parts of internal armies could not provide safety of the inhabitants of small village Karki of Nakhchivan Autonomous Republic of Azerbaijan. To constant bombardments were exposed

not only peaceful inhabitants, but also the army details. Only by miracle colonel Parasukhin, major Tikhomirov and senior lieutenant Laptev could survive. Having made sure, that in the car there were officers, gangsters fired, and burst of machine-gun fire stitched the car through, fortunately, not having touched the officers. The peasants abandoned their homes, having left the houses under protection of armies, and armies left. And in January 1990 the village was grasped by the Armenian gunmen.

The authorities of Armenia renamed the village and settled it with the citizens of Armenia. The annexation remained unpunished.

Impunity encourages the aggressor. War and acts of terrorism cover all new and new settlements.

At the night on 23 to 24 March, 1990 about 2 hours 30 minutes the Armenians bombarded the village Baganis Ayrum of the Kazakh region, and fire preparation continued with application of mortars.

In 6 o'clock in the morning on a signal of white rocket the Armenian militants rushed into village. Six persons, who could not leave the village in time, were killed. Among them were two women of 30 and 23, and a two-month infant. They were killed and burnt. A special group of militants was engaged in robbery and cattle stealing. The third group with buckets in their hands took petrol from the driven petrol tanker, pouring on houses, set fire.

Victims could be much more, if there were not two officers of Kazakh police department, who promoted escape of the people.

One of them - Ahmadov Majid Ogtay oglu, has paid with the life, rescuing people. 7 persons were lost, 11 houses burnt. Senior lieutenant S. Chetenov who has arrived in couple of days to the place of events testifies:

“... The militants were caught red-handed. They had two mortars and thirty mines. On preliminary data of experts, the splinters of the mines found out in Baganis Ayrim, are completely identical to those taken from the militants. The militants were handed to the Noemberyan regional police department (Armenia), and then they were released without any criminal records.... On road service station an old woman seized me by jacket sleeve. Looking with sad eyes full of tears, she with bitterness and painfully spoke something...

- Do not pay attention, commander, recently her grandson has been killed. Those who have done it had similar uniform”.

The werewolves have put on not only the army uniform, they are also patronized by the Supreme Soviet of Armenia; gangs, swearing to the national-separatists, are legalized, others receive certificates of the Ministry of Internal Affairs of Armenia and the right to carrying of the stolen weapon.

The Armenian Apostolic church, in the person of Echmiadzin, generously gives out to murderers documents for cover and traveling certificates of the Artsakh Armenian charitable society created by churchmen “Amaras” with the

motto “Lord is our light and rescue!”, and with instructions of the purpose of trip: “For the purpose of operative solution of the questions of rendering assistance to the needy and orphans”. It is old, as the world, the infanticides receive cover of hypocrites to multiply number of orphans. Just such documents had been given to murderers of Colonel V. Blakhotin, who committed act of terrorism in Rostov on April 8, 1991. Documents were fastened by signatures of People’s Deputies of the USSR from NKAO, those who are the initiators and the herald of the Karabakh conflict. On roads along border between Azerbaijan and Armenia in twilight you will see fair-haired groups armed and dressed in the military form, the driver in the light of head lamps can accept them for the soldiers of the Soviet Army called from Ryazan and Yaroslavl, but they are werewolves from the Armenian bands, naming the Armenian national army, in the gutta-percha masks reminding lines of Russian guys. A lonely car and its passengers are the target of the bandits killing people of non-Armenian nationality. That is the truth of this war. Senior lieutenant Chetenov, having seen a videocassette about results of gangster actions in Baganis Ayrim, was shaken: “... To me, who fought in Afghanistan, it was terrible. It was terrible to see the old man creeping in a lap on the ashes and collecting in a bucket charred pieces of the body of his brother. Women with the cut throat, the baby with the smashed head”.

In Rostov, in broad daylight the Armenian terrorists from the automatic machine have shot dead Colonel Blakhotin at the house threshold.

After successful operations on disarmament of the Armenian bands in Chaykend and Martunashen village of Khanlar region, clearing of some villages of Goranboy region and NKAO of Azerbaijan on roads of the Russian Federation the car of Moscow-Baku passenger train was blown up as though in revenge. Explosion took place on May 30, 1991 near to the railway of Karlanuurt station of Dagestan. People of various nationalities were killed: the dargins, avars, kumyks, Armenians, Azerbaijanis, Russian - seven women and five men. Criminals are not established yet, but several months earlier had been blown up the railways on the entrance to Rostov, of the Simferopol-Baku train. Then, it could avoid human victims, but the criminals were not found.

Metastases of national-terrorism envelope the country, and if our "democrats" in struggle for the power will not have enough sensible mind for condemnation and prevention of war and terror, all country can plunge into bloody medley of inter-ethnic civil war.

In NKAO and frontier regions of Azerbaijan, from the beginning of conflict as for May 29, 1991, 206 persons, including 158 civilians, 31 militiamen, 17 servicemen were killed. 62 objects were blown up.

RUSSIANS COMING!

The tragedy of Russian troops is that the conquests gained at the bloody battle fields later were lost by worthless politicians in offices.

Historically Armenian statehood never existed in the territory of Trans-Caucasus.

In the first half of XIX century when Russian armies came here, Armenians lived in the territory of Erivan Khanate, the Nakhchivan Khanate, and the Karabakh Khanate. It is the well-known fact. As well as that, however, it is exactly at the will of Russia, under protection of the Russian weapon the Armenians were settled in our lands. It gets worse and worse as it goes on... It was just Russia that helped Armenians to restore statehood lost a pair of millennia back

The list of blessings of Russia directed on prosperity of the Armenian people may be continued.

It is possible to compile without effort also the list of kind citations of the Armenian authors - from the really outstanding people to Zori Balayan, etc., which are full of words about spiritual closeness of Armenians to Russians (in implied sense - and perfidy of these villains - Moslems. -Auth.). Words are words, and deeds are deeds. Numerous proofs (including, produced in this article) incontestably show, that dashnaks not once or twice rose on struggle against the Russians. This was always an armed struggle. "... As a result from terror many Russian officials

and individuals disliked by Armenians were killed, testify the eyewitness – Governor Nakashidze, Andreyev, Colonels Bikov, Sakharov and many other agents of the government... The purpose pursued here was partly reached: delimitation in the territory of Trans-Caucasus of Armenians from Moslems and clearing of the lands for settlement of Armenian immigrants from Turkey and partly from Persia..." It is written in 1908.

Alas, nothing is new under the moon!

Perhaps, to this aspect of the case it would be not necessary to come back, if this theme did not become now again topical. As two basic directions of activity of the present Armenian republic is creation of own illegal armed forces and individual terror. Both these ways are directed not only against Azerbaijan - they are directed against Russia.

Let's pay tribute to the Russian soldiers and officers who, performing their constitutional duty, resist to the Armenian bandits in NKAO and on border with Armenia. They are not guilty that because of phrase-mongering of the politicians they long time were targets and could not even answer with retail fire. And when they began to disarm the gangs of the militants, how many stones were found for them at the hands of "democrats" of different colors and shades!

It was the "Vesti" of Russian TV that with sympathy informed on 160 weapons confiscated from the Armenian militia.

The poor Russian man in Siberia or in Kursk, or somewhere else in the Russian remote places! How can he know how many

weapons are in Armenia!? But there are official data of the Ministry of Internal Affairs of the USSR about quantity of the weapon illegally withdrawn or stolen in Armenia from militia, the Voluntary Association for Assistance to Army, Air Force and Navy (DOSAAF), military units.

Take away from this official and strongly underestimated quantity of arms a scanty quantity of the arms withdrawn for today. Add many thousand which have arrived from Beirut, stolen or bought on small-arms factories in Russia (only some deals about these plunders were revealed). The result will speak of itself. Hundred thousand units of the modern weapon are in today's Armenian army.

With this weapon they kill Azerbaijanis. And with these arms in hands they storm also military units of the Soviet Army in the territory of Armenia. And kill Russians.

Only in 1991 were killed officers and soldiers of the Soviet Army:

- Colonel V.P. Blakhotin;**
- Lieutenant colonel V.V. Grigoriev;**
- Lieutenant colonel A.M. Illarionov;**
- Major I.Y. Ivanov;**
- Lieutenant O.V. Babak;**
- Sergeant I.I. Goek;**
- Private soldier S.A. Denisov;**
- Private soldier A.S. Gologan;**
- Private soldier V.A. Markin...**

MEMORY ETERNAL!

And indicative is: those who shout about freedom and democracy, and unleash an undeclared war against Azerbaijan called themselves “democratic movement”, just they are throwing mud at army or, raise a question: “Armies have nothing to do in Trans-Caucasus? Let them clarify between themselves...”

As though it is the question of Beirut or Afghanistan. Testimonies of servicemen on outrage, committed by the Armenian gunmen, are ignored.

As soon as the army started to implement the Decree of the President dated July 25, 1990 a groan was heard everywhere: “Oh, distressful Armenian people!” In general, the conflict we are speaking about, in addition, is striking evidence to how under cover of remarkable high words wrong and dirty deals are managed.

Vazgen I, Catholikos of all Armenians, estimates his activity as: “We estimate first of all our church activity in Armenia and abroad on consolidation of communications with the Armenian Diaspora. The second is our evangelical activity - let it be written or verbal, concerning spiritual and moral education of our people. And the third is to support and develop on healthy bases of patriotic feelings of our people in the Soviet Union”.

And meanwhile with efforts of his colleagues they constantly give to the conflict slant of religious confrontation. In sermons they call for killing of infidels, and the Armenian popular magazine publishes a picture stating: “Who is the enemy?” Turn over, and you will see: mullah. Should the case come to an end with zori balayans, with equal aspiration caroling the monasteries and then with hatred writing about Muslim clerics!

But, alas, it does not come to an end. And the Armenian priests take up arms.

Or indeed, it is the best, that the attendant of the Armenian Apostolic church can make, a personal example to show to laymen that to kill infidels is good deed. Obviously, therefore, may God forgive us, the prior of the Makaravan monastery father Stepan (Stepan Davtyan) in June 1988 has appeared in Baku with three bottles of incendiary with a fuse and a self-made Finnish knife, has been detained by the Baku militia. Now he has calmed down. The Lord has calmed him only, having called on the Court of the Almighty during explosion attempt on November 8, 1988 the memorial “Friendship of the people of the Trans-Caucasus republics”, erected in the Kazakh region of Azerbaijan.

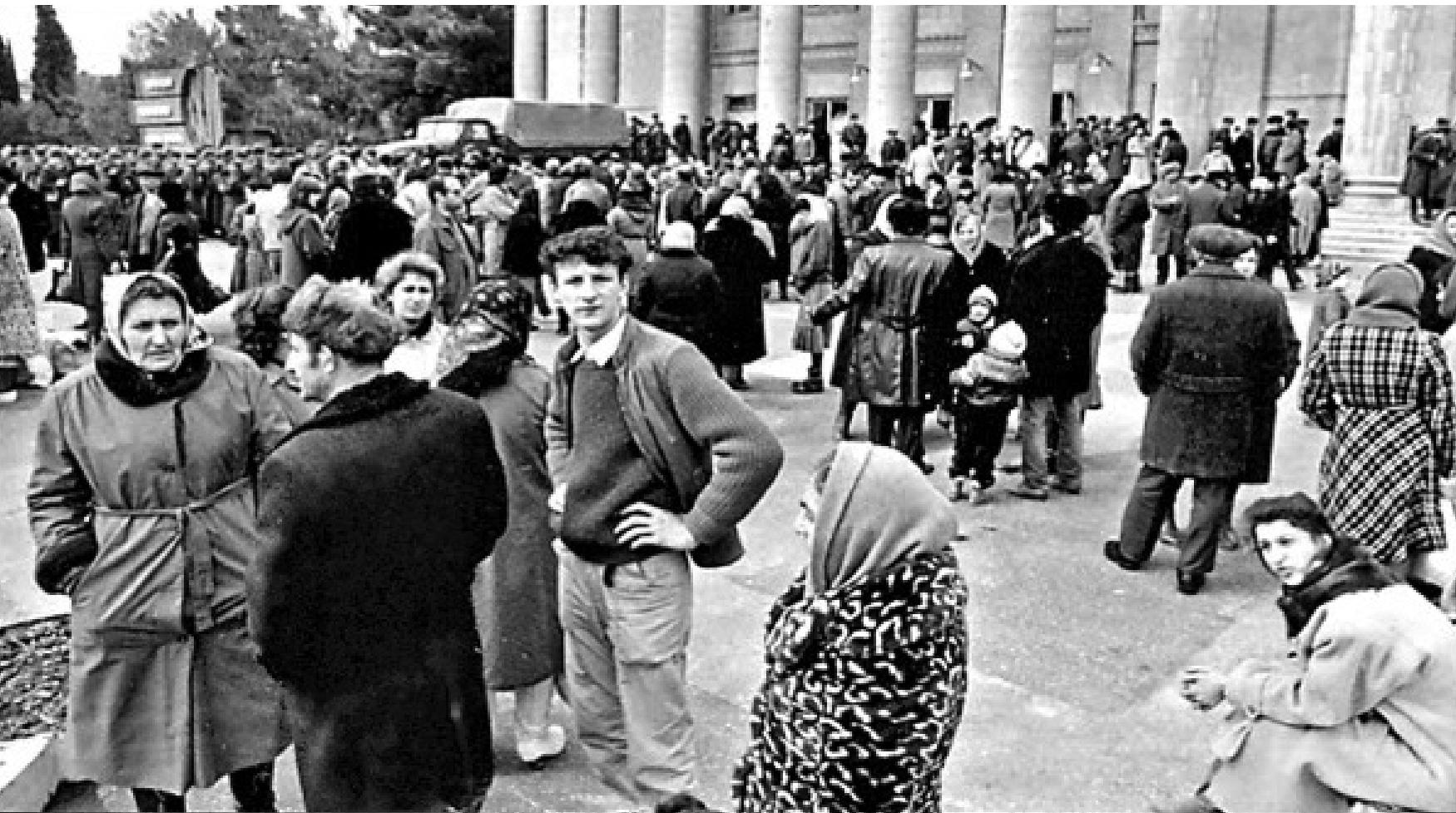
And a huge warehouse of the weapon is found in church of the Armenian village Kylychbak of Askeran region of NKAO: 6 mortars, 16 self-made mines, 130 self-made manual grenades, 7 grenades of serial production for the grenade launcher, two powerful supply units to radio station. Isn't that so, not a bad mission for attendants of the Almighty?

The bullet does not know who is killed. And the Armenian bullets as we know have been addressed both the Russian soldiers and officers.

Of those who will come back home, having finished hard service on protection of Azerbaijan, on protection of the USSR, will receive identity cards and privileges of the participants of war.

Of that undeclared war.

UNDECLARED WAR
Sumgait events...

R.Bahar SONAM

UNDECLARED WAR
Sumgait events...

R.Bahar SONAM

UNDECLARED WAR
Sumgait events...

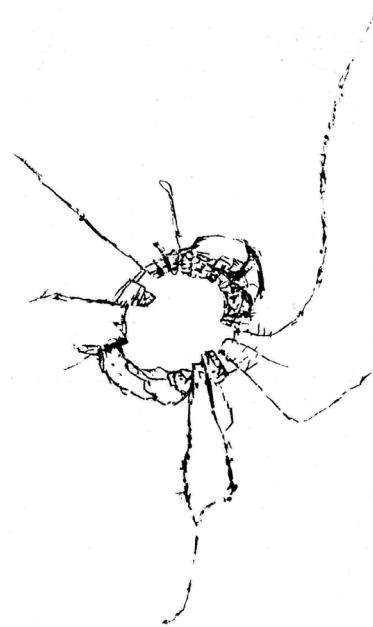

СУМГАЙТ С ЧЕГО НАЧАЛСЯ КАРАБАХ

SUMGAIT HOW KARABAKH STARTED

ARBS
Tarixi Araşdırılmalar

Bakı, 2018

**Sumqayıt hadisələri
27-29 fevral 1988-ci il**